AUTHOR: SCHOTTMULLER, ALFRED

TITLE: DE C. PLINI SECUNDI LIBRIS....

PLACE: LIPSIAE

DATE: 1858

Master Negative #

91-80191-7

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

Schottmüller, Alfred, 1834-
De C. Plini Secvndi libris grammaticis particvla prima; dissertatio philologica qvam... pvblice defendet scriptor Alfredvs Schottmveller...
Typis B. G. Tevbneri Lipsiensis, [1858]
46 p. 21½ cm.

Thesis, Bonn, 1858.

376541

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11x
IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB
DATE FILMED: 8/26/91 INITIALS ER
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

DE

C. PLINI SECVNDI LIBRIS GRAMMATICIS

PARTICVLA PRIMA

DISSERTATIO PHILOLOGICA

QVAM

SVMMORVM IN PHILOSOPHIA HONORVM

AVCTORITATE AMPLISSVMI PHILOSOPHORVM ORDINIS

IN VNIVERSITATE FRIDERICIA GVILELMIA RHENANA

RITE OBTINENDORVM CAVSSA

VNA CVM SENTENTIIS CONTROVERSIS

DIE XXI MENSIS DECEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCLVIII

PVBLICE DEFENDET SCRIPTOR

ALFREDVS SCHOTTMVELLER

BEROLINENSIS

ADVERSARIORVM PARTES SVSCIPIENT

ANTONIVS KLETTE PHIL. DR REG. BIBL. CVST.
AVGVSTVS WILMANNS REG. PHIL. SEM. SENIOR
CVRTIVS WACHSMVTH REG. PHIL. SEM. SOD. ORD.

TYPIS B. G. TEVBNERI
LIPSIENSIS

ADOLPHO SCHOTTMVELLERO

PATRI

FRIDERICO RITSCHELIO

PRAECEPTORI

SCRIPTOR PIENTISSVMVS

I

C. Plinium Secundum inter ea studia quorum praeclara monumenta, libris naturalis historiae exceptis, omnia temporum iniuria nobis inuidit, arti grammaticae quoque operam nauasse, haece, quae in historiae naturalis librorum praefatione (§ 28) extant uerba testantur: 'Ego plane meis adici posse multa confiteor, nec his solis sed et omnibus quae edidi, ut obiter caueam istos homeromastigas (ita enim uerius dixerim) quoniam audio et Stoicos et Dialecticos, Epicureos quoque (nam de grammaticis semper expectaui) parturire aduersus libellos quos de grammatica edidi et subinde abortus facere iam decem annis, cum celerius etiam elephanti pariant' e. q. s. Quibus uerbis statim ea adiungere liceat quae Plinius Caecilius Secundus in quinta libri tertii epistula ad Baebium Macrum data in catalogo Plinianorum librorum posuit: 'Dubii sermonis octo: scripsit sub Nerone nouissimis annis, cum omne studiorum genus paulo liberius et erectius periculosum seruitus fecisset.' Hos enim dubii sermonis libros grammaticos fuisse eosdemque quos ipse Plinius l. l. 'libellos de grammatica' uocat, luculenter demonstrari potest. Fuit quidem qui illos consilio ab his prorsus diuerso conscriptos esse contenderet, Pliniumque de sermone figurato in illis explicasse sibi persuaderet, D. Heinsius. Is enim in 'laude asini' exempli Elzeuiriani a. 1629 editi pag. 104 haec est professus: 'Caius miserum poetam Atellanae, ob ambiguum, sed intellectum tamen iocum, medio amphitheatro, non ambigue cremauit, et Hermogenem Tarsensem, propter quasdam in historia figuras, crudelissimus Domitianus, cruci cum librariis affixit. De hoc figurato genere non pauca Graeci. A Romanis quidem certe, numquam magis quam Neronis principatu usurpatum constat. Quo et octo dubii sermonis libros Plinius conscripsit.' At

Heinsium errasse iam G. I. Vossius docuit saepius de eis libris disserens, cfr. de analogia l. I cap. 36; l. II cap. 6; de historicis latinis l. I cap. 29 et praecipue in institut. orator. l. V cap. 6, cuius in extrema parte haec profert: 'Video homines esse eruditissimos, qui tradant fuse etiam de figurato sermone olim scripsisse Plinium maiorem. Hoc colligunt ex istis Plinii iunioris uerbis, ubi auunculi sui opera recenset . . . . . . At neutiquam Plinii mens est, quia non liceret libere sub Nerone loqui aut scribere; eo docuisse auunculum, quomodo schemate homines dicere possent quod uellent: (quod, credo, Plinio non optime abiisset) sed hoc ait, quia sub tyranno illo suspecta essent praeclara ingenia, eo Plinium nòn ausum fuisse suorum temporum historiam scribere, aut uitas consignare uirorum praestantium, uel aliud eiusmodi, quod libero erectoque ingenio dignum foret: sed demisisse se ad opus grammaticum: nempe explicuisse octo libris ea, de quibus inter homines etiam doctissimos quaeri soleret, hocne an illo modo loqui aut scribere oporteret. Ita cum alii *clipeus*, alii *clipeum* dicerent; nonnulli *clipeus* et *clupeus* distinguerent, aliqui pro eodem haberent: utramque hanc quaestionem exposuit Plinius secundo dubii sermonis libro, ut clare ait Charisius Sosipater'. *) — Atque re uera cum apud Charisium plurumi loci Plinium in dubii sermonis libris grammaticam tractasse apertissime ostendant, uix intellegitur, quomodo et Dan. Hein-

*) Mirum sane est, quod Vossius inter septuaginta exempla, quae apud Charisium Plinianae doctrinae extant, id hoc loco posuit, quod Plini re uera esse ualde dubium uidetur. cfr. Charis. ed. Keil. pag. 77, 20 eiusque adnot. Ceterum uno uerbo moneamus necesse est, fuse de illa quaestione et de dubii sermonis librorum conditione disputasse Iohannem M. Catanaeum in comment. ad Plini Caecili epistolas (III, 5), Broterium in praefatione h. n., Antonium Iosephum comitem a Turre Rezzonico in disquisitionum Plinianarum libro V pag. 157, C. Alexandrum in aduotationibus ad Broterianam Plini uitam (pag. XXXIX h. n. librorum Parisiis a. 1827 euolgatorum, L. Lerschium in libro de arte grammatica philosophica antiqua I pag. 150 sq., Graefenhanium in historia philologiae antiquae IV pag. 100: quorum opiniones enumerare singulas propterea superuacuum uidetur, quod aut aperte uitiosae sunt aut leuiter rei summam tangunt argumentorumque praesidio omnino carent.

sium uirum litterarum Romanarum alioqui peritissumum et eos qui eius opinionem secuti sunt obseruatio illa fugere potuerit.

Verum non tam paucis uerbis quam de illa quaestione de altera diiudices, quae in eo uersatur, utrum dubii sermonis libri eidem sint, qui Pliniani 'de arte grammatica' inscripti laudantur, an praeter illos alios etiam grammaticos libros Plinius conposuerit. At cum nisi ab initio certum de ea re iudicium argumentisque confirmatum faciamus, uerendum sit, ne certi quidquam de grammaticis Plini relliquiis statui omnino nequeat, ei autem, qui hac de quaestione disseruerunt, Lerschius libro laudato I pag. 179 et Graefenhanius l. l. eam ita tractarint, ut ille nil diiudicaret, hic autem, quamquam de summa rei recte fere sensit, angustias eius et difficultates ne perspiceret quidem, denuo eam subeam atque penitus, quoad licebit, exsoluam necesse est.

Praeter istos '*de grammatica libellos*' quos se conscripsisse ipse Plinius l. l. conmemorat, Plinianos '*artis grammaticae*' libros laudant Priscianus atque Gregorius Turonensis, quorum ille pag. 233 Hertziani exempli hanc inscriptionem 'Plinius Secundus in I artium', pag. 260 hanc 'Plinius Secundus in I artis grammaticae' profert, ille in praefatione librorum, qui 'de uita patrum' inscribuntur, hunc titulum 'Plinius in tertio artis grammaticae libro' exhibet. Ipse uero Priscianus cum praeterea pag. 594 his uerbis 'teste Plinio, qui hoc in II sermonis dubii ostendit' dubii sermonis quoque libros conlaudet, hoc titulo libros quosdam ab istis artis grammaticae libris diuersos significare uidetur, idque ita se habere eo similius esse ueri putes, quod Priscianus diligentissumus alioquin in titulis librorum, quorum auctoritate utitur, adferendis haberi soleat. Nihilo secius illa opinio omnino non conprobanda est. Unum enim solum de grammatica opus scripsisse Plinium luculentissume Caecili Plini epistula supra laudata demonstrat, in qua soli dubii sermonis, non artis grammaticae libri enumerantur. At obiciat forte aliquis, indicem Plinianorum librorum illum a Caecilio conpositum lacunosum esse et 'artis grammaticae librorum' titulum librariorum errore excidisse. Atque prior quidem eius ratiocinationis pars non prorsus uana uidetur. Cum enim Caecilius librorum titulis ad temporis ordinem enumeratis pauca quidem sed grauissima uerba sine de

consilio eorum siue de temporibus quibus scripti sint, addere soleat: id sane maxume mirum est, quod illi titulo: 'A fine Aufidi Bassi triginta unus' ne unum quidem uerbum additur, quamuis hos historiarum libros quanti Plinius Caecilius aestimauerit, alicubi (cfr. cap. VIII libri V) adpareat atque summo iure insuper desideres, ut de propria quae eis solis fuerit ratione, quod postumi editi sint, hoc loco explicauerit. Adiciat aliquis, altero etiam argumento conprobari posse libri cuiusdam titulum in indice Pliniano intercidisse. Ipse enim Plinius cum in praefatione h. n. ab initio haec proferat: 'simul ut hac mea petulantia fiat, quod proxume non fieri questus es in alia procaci epistula nostra, ut in quaedam acta exeant sciantque omnes quam ex aequo tecum uiuat imperium.' quid? nonne his uerbis elucet, T. Vespasianum de eo esse questum, quod in epistula quadam procaci et lepida, a Plinio nuperrime euolgata, is non ostendisset, quanta amicitia et familiaritate Plinius cum se ipso imperatoris filio eodemque imperatore coniunctus esset? Ediderat igitur Plinius epistulam quandam, sine ulla dubitatione libris quibusdam sicut hanc de qua disputatio nobis est h. n. libris praefationem praepositam? Atque cum historiarum libri illo tempore nondum publici iuris facti essent, alios autem libros post Neronis mortem i. e. ab eo tempore, quo T. Vespasianus cum patre imperator factus est, editos Caecilius non enumeret, nonne iure optumo concluditur, epistulam illam a T. Vespasiano indicatam libro Pliniano cuidam Caecili in indice qualis nostris in manibus est non memoratam, praepositam fuisse? Atque si hoc conceditur, nonne ueri simile est, artis grammaticae librorum titulum in illo intercidisse? Non inprobanda sane esset haec ratiocinatio, si illa praefationis uerba re uera eam quam supra posuimus sententiam proderent: sed ratione ab hac prorsus diuersa explicari debent. Quibus si quid uideo, id potius Plinius dicit, hac praefatione utpote quam publici iuris faciat, id fieri, quod nuper non factum esse in alia procaci epistula, a Plinio ad Titum missa, hic questus sit; i. e. epistulam, quam ipse Plinius ad Titum nuper miserit, publici iuris factam non esse, ita ut ex ea populus quidem non uidisset, 'quam ex aequo' cum Tito 'uiueret imperium:' id uero nunc adparere ex procaci hac quam sit editurus praefatione.

Quae si recte a me disputata sunt, his quidem uerbis alios atque quos Caecilius in indice recensuerit libros a Plinio scriptos esse non ostenditur. Restat ut de lacuna quae in indice illo statuenda uideatur disseram. Quamuis autem negari nequeat, uerba illa 'A fine Aufidi Bassi triginta unus' tam abrupte posita adparere, ut uix quisquam sibi persuasurus sit, hoc modo ea a Caecilio scripta esse alias uberius atque ornatius scribendi genus secuto: tamen artis librorum titulum hoc loco nunquam fuisse positum et duo ad grammaticam spectantia opera Plinium omnino non scripsisse facili negotio ostenditur. Caecilius enim cum dubii sermonis libros enumeret, haece addit: 'Scripsit sub Nerone nouissimis annis cum omne studiorum genus paulo liberius et erectius periculosum seruitus fecisset.' Quomodo, quaeso, haec eloqui potuisset ille, si posterioribus etiam eisdemque felicioribus Vespasiani imperatoris temporibus arti grammaticae operam nauasset Plinius; ni mirum grammatica eius studia excusat, quae ipse ingenuo erecti ingenii uiro uix digna iudicat; excusat, inquam, Neronis temporum iniquitatem causatus. Nullo igitur modo haec uerba non peruersa esse demonstrabis, nisi solos dubii sermonis libros Plinium scripsisse concesseris. Neque contra hanc sententiam faciunt ea, quae in praefatione ipse Plinius uerba l. l. posuit: 'libellos de arte grammatica' quibus non titulum librorum sed consilium finemque indicat; quibus cum dubii sermonis libros significare, temporum insuper ratio ut credamus suadet. Cum enim illam praefationem anno u. c. 830 scriptam esse constet, in ea autem iam per decem annos grammaticos et philosophos parturire dicat Plinius contra istos libros, eos circa 820. a. editos esse adparet: dubii sermonis autem libros Caecilius nouissumis Neronis imperatoris annis conpositos esse affirmat i. e. eodem fere tempore, quo scriptos esse illos Plinius dicit.

Extat denique, ut uno uerbo tangam, quae apud H. Keilium in praefatione in Charisium pag. VII—XI pluribus uerbis explicata inuenies, grammaticus liber quidam, qui Plinio interdum adscribebatur, uolgo 'Corneli Frontonis de differentiis uerborum' titulo inscriptus. Cum enim in catalogo Bobiensis bibliothecae a Muratorio ant. Ital. tom. III pag. 807 sq. euolgato atque decimo saeculo ab eodem adtributo haec legantur (pag. 821) 'liber Sosipatri I in quo continetur Liber Differentiarum Plinii', cum praeterea in Charisiani codicis Neapolitani fine haec scripta sint:

incip̃ ñc pl' Secuñ diffõ uerbõ et nominũ: haud pauci uiri docti duplici testimonio eius tituli fidem confirmatam putantes non Frontonem sed Plinium eius scriptorem uel auctorem esse concluserunt. Sed re uera illius inscriptionis fides nulla est: H. Keilius enim in praef. pag. XI postquam docuit, codicem illum Charisi, cuius in catalogo bibliothecae Bobiensis mentio fiat, eundem esse, qui nunc Neapoli seruetur, catalogi scriptorem igitur, Plini esse differentias istas ex siglis supra exhibitis conclusisse, haec et illum catalogi scriptorem et nostrates Niebuhrium, A. Maium, alios non recte interpretatos esse ostendit, quippe quae hoce modo explicanda essent: 'secuntur nunc plura secundum differentias uerborum et nominum.' Quae cum ita sint, nullum restat argumentum, quo nixus aliquis Plinio inputare miserrimum illum libellum possit conari. Ceterum etiam si illis differentiis in codicibus nonnullis Plini nomen praepositum extaret, tamen omnis tali inscriptioni fides abroganda esset, cum tritissimae earum differentiarum nugae longissime absint ab inmensa et fere inaudita Plini doctrina.

Praeter dubii sermonis libros Plinium alios grammaticos non scripsisse postquam demonstrauimus, de illa inscriptione exponamus. Exoriatur sane aliquis, qui ut illum quem Priscianus et Gregorius exhibuerunt titulum defendat, Plinium hace duplici inscriptione '*dubii sermonis siue artis grammaticae libri*' usum esse contendat. Sed ne haec quidem opinio stabiliri potest. Cum enim ceteris quos scripsit ille unum solum quoad sciamus titulum praeposuerit, et grandiloquas librorum inscriptiones in praef. h. n. § 23 sq. ipse inrideat, cum praeterea altera duplicis tituli pars 'artis grammaticae' prorsus superuacanea uideatur, haec ipsa denique inscriptio cum posterioris aeui consuetudinem redoleat, illo uno 'dubii sermonis libri' titulo librum suum inscripsisse Plinium maxume est probabile, si quidem quomodo illum titulum a Prisciano et Gregorio elatum explicemus, sat idonea caussa reperiri poterit. Neque deest hac ex parte eorum excusatio. Grammatici enim posterioris praecipue aetatis unumquemque librum grammaticum '*artem*' uel etiam '*artes*' nominarunt, quod recte obseruauit Graefenhan (IV pag. 100); cuius consuetudinis ut unum solum sed ni fallor luculentissumum proferam exemplum: Rufinus in libro de metris pag. 2707 P uerba Flaui Capri 'artium' in medium profert, quem uirum librum

hoc titulo inscriptum non conposuisse satis constat.*) Neque Prisciano illa quidem in titulis proferendis inconstantia, qua modo '*artem*' modo '*artes*' modo '*dubii sermonis libros*' induxit, in malam partem uertenda est, utpote qui eorum quidem librorum, quos ipse in manibus habebat, inscriptiones diligenter referre soleat, saepissime autem scriptorum ueterum exempla ex aliis grammaticis in suos libros traducens, eorum siue neglegentiae siue diligentiae fidem non habere non potuit.

Utrum '*dubii sermonis*' an '*sermonis dubii libri*' titulus praeferendus sit, iure dubites, cum Charisius utrumque proferat, hunc octies quidem, illum bis solum, hunc praeterea Priscianus l. s. s., illum autem Caecilius Plinius in catalogo Plinianorum librorum et Pompeius in comment. in art. Donati pag. 202 L. nec non incertus grammaticus ille, cuius de nomine et pronomine commentarium Endlicher et Eichenfeld in Anal. gr. lat. ediderunt, pag. 134: qua de caussa equidem certi quidquam statuere nolim.

Atque haec sunt, quae de titulo librorum inuestigare mihi contigit; numerum eorum quod adtinet octo libris totum commentarium Plinium conplexum esse, Caecili auctoritate constat neque ab ullo quoad sciam scriptore liber illo posterior commemoratur. De tempore, quo Plinius eos scripserit, cum iam supra explicatum sit, nunc exponendum est de eis quae tempus tulerunt horum librorum relliquiis.

II

Maxuma uero omnium quae Plinianorum librorum adhuc supersunt fragmentorum pars cum apud Flauium Sosipatrum Charisium extet, fides igitur eorum atque auctoritas de eius fide pendeat, de Charisianis libris et de fontibus e quibus is hortulos suos inrigarit disseramus necesse est.

Charisium eos libros grammaticos quibus nomen suum praefixit minume e suis copiis deprompsisse sed ex aliorum gram-

*) Cfr. F. Osanni dissert. d. Flauio Capro et Agroecio grammaticis pag. 15.

maticorum libris congessisse et consarcinasse facile credas, cum non solum ipse hoc fere consilium sibi fuisse in epistula ad filium data primoque libro praefixa his uerbis indicet: 'artem grammaticam sollertia doctissimorum uirorum politam et a me digestam in libris quinque dono tibi misi' c. q. s., passimque in fronte capitum quo ex scriptore singula hauserit, nominatim moneat, sed etiam maxuma eorum librorum pars unde sumpta sit nunc inuestigari possit: quod accuratius demonstrare in animo est.

Atque rectissume statuit H. Keilius in praefatione ad Charisium pag. XLV sq., in altera libri II parte tres maxume scriptores cum certo fere ordine exscripsisse, cuius ratio ex hoc schemate facile adparebit:

pag. 180, 28 — 181, 15 K	Cominiani	de aduerbio doctrinae.
181, 16 — 186, 29	incerti grammatici	
186, 30 — 189, 24	Palaemonis	
190, 8 — 224, 22	Romani	
pag. 224, 24 — 225, 4	Cominiani	de coniunctione.
225, 6 — 229, 2	Palaemonis	
229, 3 — 229, 32	Romani	
pag. 230, 4 — 230, 32	Cominiani	de praepositione.
231, 1 — 236, 15	Palaemonis	
236, 16 — 238, 14	Romani	
pag. 238, 19 — 238, 22	Cominiani	de interiectione.
238, 23 — 238, 25	Palaemonis	
239, 1 — 242, 12	Romani	

Ea, quae pag. 186, 30—189, 24 extant, quamuis Palaemonis nomen a Charisio non adiciatur, tamen recte ei ab H. Keilio adtribuuntur, qui praef. pag. XLIX pluribus uerbis de eis disputauit; atque tribus quae exhibuit argumentis quartum etiam addere licet ni fallor omnium luculentissumum. Cum enim et Cominianus et Romanus, quos grammaticos praeter Palaemonem Charisium maxume secutum esse adparet, et plurimi omnino artium scriptores Romani quotiens exempla cuiusuis generis in medium proferunt, siue *ut* coniunctione siue *quasi* siue *utputa* vel *sicut* et *tamquam* uti soleant, Palaemon ab illis in eo differt, quod quotiens non ueterum scriptorum uerba laudat, sed aut singula uerba

in exemplum uocat aut ipse exempla suum in usum sibi fingit, ea semper *uelut* coniunctione inducit. Conprobatur autem haec obseruatio plurimis exemplis: nam in eis quae de coniunctione pag. 225—229 exhibentur Palaemonis nomine inscripta, nouiens deciens *uelut* coniunctio occurrit; in eis quae pag. 231—236, 15 e Palaemonis de praepositione commentario recepit Charisius, deciens; pag. 238 in duobus uersibus istis, qui Palaemoni adscribuntur, semel *uelut* extat. Neque id morari nos potest, quod semel uel bis etiam *ut* coniunctio posita est, quae pag. 225, 14. 15 et 232, 30 reperitur: quod aut Charisi aut librariorum neglegentia ortum esse facile concedes. Praeterea autem id monendum est, interdum Charisium suas obseruationes aliorum grammaticorum uerbis inmiscuisse, quas ex eo facile cognoscas, quod Charisius plerumque *utputa* uel *quasi* coniunctione utitur.*) Neque magis uexare nos possit, quod in Cominiani quoque commentariis semel et in Romani relliquiis interdum *uelut* coniunctio occurrit, sicut 190, 18. 191, 12. 13. 194, 14. 196, 1. 236, 30. 237, 21. 238, 2. Primum enim, quod locos hos 190, 18. 191, 13. 194, 14. 196, 1 adtinet, ei non ad obseruationis meae rationem spectant, quod in eis *uelut* coniunctio non eo consilio, ut exempla adferrentur posita est, sed *explicandi* uel *conparandi* potius notionem et uim tenet; his autem locis 237, 21. 238, 2 *uelut* coniunctione grammaticus uteretur necesse fere fuit, quod ibidem *ut* coniunctio alia notione posita fuerat: pag. 191, 12 autem et 236, 30 Charisi uel librariorum errore *uelut* pro *ut* positum esse censeo: quamquam id quoque a similitudine ueri non abhorret, quod aliquis statuat, Romanum sibi ipsum hac in re non constitisse. —

Ea igitur quam supra exposui obseruatione id quoque con-

*) Sic in eis quae pag. 231—236 Palaemonis esse diximus, ni fallor ea, quae pag. 231, 1—232, 6 '*et de domo*' extant uno tenore ex eius libro translata sunt; ea, quae secuntur pag. 232, 6—10 Charisi esse uidentur, qui uersu sequenti ad Palaemonis librum se redire ipse nomine eius adlato testatur. quae pag. 234. 235 extant, ni fallor, Palaemonis quidem sunt, sed non ad uerbum exscripta, quamquam Palaemonis non doctrinam solum sed uerba quoque interdum Charisium premere, ipsum docet disserendi genus, simillimum ei, quod Palaemonis esse constat.

probatur quod H. Keilius contendit, Palaemonis esse quae pag. 186—189 extent; et altera ex parte, cum haec Palaemoni adtribuenda esse suis argumentis iam ostenderit Keilius, haec obseruatio de *uelut* coniunctionis usu apud Palaemonem eis confirmatur: uiciens ter enim in tribus istis paginis reperitur.

Atque eadem de caussa Palaemoni nonum quoque caput et maiorem decimi partem eiusdem alterius libri, in quibus de ordinibus uerborum eorumque declinationibus disseritur, adtribuo; *uelut* coniunctionis usus enim haec Palaemonis esse demonstrat:

pag. 168, 35 — 169, 34.
170, 1 — 170, 24.
170, 31 — 171, 14.
171, 36 — 172, 19.
172, 34 — 173, 12.

Praeterea autem quin totum librum tertium a Palaemone mutuatus sit Charisius nullo modo dubitari potest; sexcentiens enim fere *uelut* illud occurrit, cum uix uno uel altero loco *ut* inuenias. Libri quinti denique ea, quae ab initio pag. 291, 1—292, 15 de idiomatis exponuntur eandem ob caussam Palaemoni adtribuenda sunt. *)

Quamquam autem ea, quae his obseruationibus nixi Palaemoni adtribuenda esse statuimus, per se satis firma esse uidentur, tamen aliis quoque argumentis constabiliri poterunt.

Etenim non praetereundum est, quod iam H. Keilius in praef. pag. LI indicauit 'obseruationes uerborum,' quas in tertio libro Charisius exhibeat, uel omnes uel plurimas a Palaemone receptas uideri; ea certe quae in fine eius libri pag. 262, 25 sq. de qualitatibus latini sermonis uel de coniunctione temporum

*) Qui secuntur idiomatum indices a Palaemone non confecti sunt: quemnam uero grammaticum hoc loco Charisius exscripserit, inuestigare mihi non contigit. Palaemonis autem idiomatum indicibus suo more Diomedes usus est, alia elegens alia omittens, qui quamquam plerumque scriptorum eorum quorum uestigia sequitur uerba non premit, tamen *uelut* illud haud paucis locis seruauit: ceterum Palaemonis doctrinam cum exhibere exempla quoque in medium prolata demonstrant, quae ex eisdem scriptoribus conlecta sunt, quibus Palaemon utitur, e Cicerone et Terentio, de quibus uideas quae infra exponam.

scripta sint, ab eo translata esse. Atque cum ille eius sententiae argumenta nulla addiderit, utrum eisdem obseruationibus quibus ego nixus sit nec ne nescio; si non, illius argumenta meam ratiocinationem confirmabunt.

Inspicientibus uero nobis quae de uerbo eiusque declinationibus disseruit Charisius facili negotio adparebit, eum minume sibi constare in modorum et temporum significationibus, sed diuersissuma eorum nomina exhibere. Quod probabiliter nullo alio modo explices, nisi hoc, e diuersis libris exscriptas esse particulas, in quibus non eisdem significationibus grammaticus utitur. Atque unius eiusdemque grammatici esse et quae in libri II capite nono et decimo Palaemoni adscripsimus et quae in libro tertio extant, nil magis confirmat, quam quod in istis libri alterius particuli et in tertio libro summa cum constantia ubique eadem modorum et temporum nomina exhibentur. Sic, ut ab eis incipiam, quae leuioris momenti esse puto, ubique '*quattuor ordines*' discernuntur, cum eis in particulis, in quibus Cominiani, alterius quem Charisius de uerbo disserens secutus est grammatici, doctrina traditur, '*tres declinationes uerborum*' statuantur. Praeterea autem illae quas Palaemonis esse indicauimus particulae a ceteris Charisiani de uerbo commentarii capitibus eo differunt, quod in illis ubique haec solum partitio et haec modorum temporumque nomina occurrunt:

modus finitiuus: temporis instantis, temporis praeteriti imperf., perf., plusquamperf., fut.
modus imperatiuus: instantis
modus optatiuus: instantis, praeteriti imperf., perf., plusquamperf., fut.
modus subiunctiuus: inst., praet. imperf., perf., plusquamperf., fut.
modus infinitiuus: instantis,*) praeteriti, fut uri. **)

*) Hinc facile perspicies qua de caussa quasdam l. II capitis decimi particulas Palaemoni non adscripserim, sed a Charisio additas esse iudicauerim, utpote qui pro '*instans temp.*' significatione '*praesens*' uoce utatur.

**) Possit aliquis in ultimo libri III capite doctrinam a ceteris abhorrentem proferri contendere, cum in eo tres tantum uerbi '*qualitates*' uel modi pag. 262, 27 enumerentur: '*finitiuus, optatiuus, sub-*

Eaedem temporum significationes occurrunt etiam in ea libri quinti parte (pag. 291, 1 — 292, 15) quam a Palaemone profectam esse supra exposuimus.*)

Quae omnia postquam unius eiusdemque grammatici esse istorum significationum usu ostendimus, ansam quoque praebent demonstrandi, esse ea Palaemonis. Nam quae pag. 225, 5 sq. de coniunctione exponuntur, cum ipse Charisius Palaemoni adtribuat, in eis autem eaedem quinque modorum uerbi quae in illis occurrunt partibus significationes reperiantur et praecipue is modus quem Cominianus et ipse Charisius *coniunctiuum* nominare solent, in his sicut in illis *subiunctiuus* adpelletur, cum praeterea optatiuo modo eadem potestas et uis, quae in illis partibus, a Palaemone tribuatur, illae quoque Palaemoni adscribendae sunt.

Tertium denique argumentum quo ea omnia quae Palaemoni adscripsimus, ab uno eodemque grammatico, Palaemone conposita esse conprobes, in eo positum est, quod ubique eorundem paucorum scriptorum uerba in exemplum uocantur. Sicut enim in eis Charisianorum librorum particulis quas ipse grammaticus e Palaemonis libris se hausisse testatur Palaemonis nomine addito, paucissumi et tritissumi scriptores Cicero et Vergilius soli conpluribus locis, singulis Terentius et Horatius laudantur, sic etiam in commentatione de aduerbio pag. 186 sq. Cicero solus,**) in decimo libri II capite pag. 174, 25 Sallustius et Liuius,***) in tertio

---

iunctiuus': cui offensioni hic quidem locum non esse ex eo intellegis, quod in eis uerbis non *omnes* uerborum qualitates sed eae solum adferuntur '*quibus tempora copulata sermone conectuntur.*'

*) Ceterum etiam hac ex parte ea ualent quae iam supra monui nil morae oriri posse inde quod semel uel bis etiam in eis quae Palaemonis esse diximus partibus pro '*instans*' uoce '*praesens*' uocabulum positum sit: ei enim loci aut a Charisio omnino inserti sunt, sicut qui pag. 247, 13 et 248, 18 extant — in utroque enim loco *ut* etiam pro *uelut* occurrit — aut Charisi in transscribendo neglegentia non ad uerbum translati sunt.

**) Quae pag. 189, 25—190, 4 extant Palaemoni non adscripsi cum in eis Varronis *περὶ χαρακτήρων* liber tertius laudetur, huiuscemodi uero doctrina a Palaemone prorsus aliena sit; cfr. de Palaemonis rationibus quae infra exponam.

***) Quae Veli Longi commentarii mentio fit pag. 175, 14 utrum a

libro Vergilius et Cicero saepius, Catullus pag. 252, 25 et Sallustius 253, 11 semel,*) in quinti libri denique exordio Vergilius ter nominatur.**) —

Priusquam ad librum I animos aduertentes quaenam in eo Palaemoni adtribuenda esse uideantur, disseramus, paucis uerbis Cominiani et Romani in ceteris libris quae uestigia extent, explicabimus. E Cominiano haec se transtulisse Charisius ipse adfirmat:

175, 29 — 178, 33.***)
180, 11 — 180, 26.
180, 28 — 181, 15.
224, 24 — 225, 4.
230, 4 — 230, 31.
238, 19 — 238, 22.
265, 1 — 265, 22.
266, 15 — 266, 22.

Ceterum difficillumum est circumscribere quae Charisius Cominiani nomine non adposito ex eo grammatico traduxerit. Fere nulla enim singularis illi est doctrina, omnia tritissumis et uolgaribus constant praeceptis neque e scriptoribus conmemoratis conligere licet, quae forsitan ei adtribuenda sint, cum praeter Vergilium uix unius uel alterius rarissima occurrat mentio, plerumque ne nomine quidem addito. Nihilo secius praeter illa quae supra posui capita quaedam ei adtribuere ausus sum hac uia progressus.

Palaemone an a Charisio profecta sit, dubito. A Palaemone enim eam non abhorrere infra demonstrabo.

*) Apulei memoria, pag. 248, 5 exhibita utrum Palaemoni an Charisio adtribuatur, maxume dubium est, quod saepissume ea quae in capitum extremis partibus posita sunt, a Charisio adspersa esse constat.

**) Praeterea Plinium quoque ter a Palaemone commemorari, infra docebo.

***) Non uerendum mihi uidetur, ne quis audaciorem me iudicet, quod tam accurate fines Cominiani quoque commentariorum statuerim, quippe quos ipse Charisius non designarit: qui enim diligentius singula examinauerit, facile conliget plerumque uerba etiam quibus dissertatiunculae grammaticorum singulae finiantur aut e disserendi uia aut e rerum nexu posse enucleari.

Ab initio libri quarti de barbarismo et de soloecismo disserens Charisius praeter Cominiani doctrinam (pag. 261, 1—22 et 266, 15 — 267, 22) alterius incerti grammatici uerba exhibet his additis: 'aliis ita placuit definire de barbarismo' — 'aliis uberius ita placuit definire de soloecismo.' Quae autem in sequentibus exponuntur de ceteris uitiis, de tropis, de metaplasmo, de 'schemate lexeos et dianoeas' ita conparata sunt, ut e concinnitate disputationis lucide adpareat, haec non ex diuersis libris a Charisio congesta sed ex uno eodemque uno tenore translata esse.*) Quas easdem res Diomedes pag. 449 sq. explicans, suum morem conplurium grammaticorum doctrinas in unum commentarium congerendi secutus est. Quem commentarium si accuratius perlustraueris facile perspicies, haud pauca cum eisdem uerbis tradere, quae apud Charisium legantur, alia autem ab eis quae Charisius exhibeat prorsus esse aliena. Atque his quidem quae Charisio desunt, ter Scauri nomen a Diomede adpositum est, qua re H. Keilium recte statuisse concedes, qui eis in locis, quibus duae diuersae inter se sententiae traduntur, alteram Scauro quem saepissime Diomedem exscripsisse constat, adtribuendam esse coniecit. De barbarismo uero et de soloecismo capita ea solum quae Cominiani esse Charisius dicit, cum Diomede communia habent. Quae cum ita sint, ut in capitibus de barbarismo atque de soloecismo et Charisius et Diomedes duos grammaticos, uterque unum eumdemque Cominianum, alterum diuersum, in ceteris uero capitibus Charisius unum solum, Diomedes duos, quorum alterum cum Charisio communem habeat, sequatur: iure nostro conicimus, hunc, cuius uestigia uterque in illis capitibus premit, eumdem esse quem uterque in capitibus de barbarismo et de soloecismo exhibet.**) Quae si probabiliter disputauimus, omnia quae pag. 270, 23—287, 16 extant, Cominiano adtribuenda sunt. Neque contra hanc sententiam facit, quod in eis capitibus praeter Vergilium antiquarum fabularum etiam tunc deperditarum relliquiae

*) Charisium enim haec capita non suo Marte conposuisse inde colligitur, quod Diomedes in plurimis cum eo consentit, Diomedem autem Charisi artem non exscripsisse constat.

**) Contendat aliquis, Charisium ipsius Diomedis uerba exscripsisse; sed hoc negandum est propterea, quod Diomedes unum commentarium de singulis quaestionibus exhibet, Charisius duos.

traduntur, quae doctrinae paullo uetustioris et minus tritae uestigia prae se ferunt: nam cum quarti saeculi grammaticis quibus Cominianus adnumerandus esse uidetur, copiae e quibus*) illarum cognitionem haurire possent, si quidem uoluerint, minime defuerint, cum praeterea posterioris aeui grammaticum in illis commentariis ex eo quoque cognoscas, quod uno Ennio excepto, cuius nomen pag. 267, 7 legitur, nomina poetarum unde singulos uersus sibi elegerit, numquam addat, cum haec ipsa consuetudo denique a Cominiano non aliena sit, illa offensio re uera nulla est.

Multo autem certius ni fallor eam Charisianorum librorum particulam, quae pag. 164, 13—26 extat Cominiani esse demonstrabitur. Conspirant enim ea miro modo cum eis quae Cominianus pag. 180, 11—26 de participio exponit. Atque primum in utraque dissertatiuncula quinque genera uerbi discernuntur ad eundemque ordinem enumerantur: 'actiuum, passiuum, neutrum, commune, deponens'; deinde eadem fere uerborum exempla in medium proferuntur, in priore loco haec: 'lego, legor, sedeo, adulor, luctor', in altero: 'lego legor sedeo uador luctor', disserendi denique genus in utroque idem est simplex et breuissumum.

Tertius grammaticus cuius copiis se usum esse confitetur Charisius, C. Iulius Romanus est, cui haec adsignantur: 190, 8 — 224, 22. 229, 6 — 230, 2. 236, 16 — 238, 16. 239, 1 — 242, 12. Quae praeterea ei (libro I excepto) certis argumentis adscribam, non habeo; duo, quae libro IV 'de uersu Saturnio' atque 'de rhythmo et metro' exhibentur capita, ei adscribi ratio suadet. Inter eos enim artium scriptores quos Charisius siue excerpsit siue exscripsit, C. Iulius Romanus unus summa eruditione excellit atque a ceteris tantopere differt, ut uel primo oculorum obtutu quae Charisius ex eo hauserit adpareat. Solus enim ille summa relliquiarum cuiusuis generis scriptorum in medium prolatarum copia atque re uera abundantia floret, soli illi antiquorum scriptorum frustulas dilaceratas quidem sed tamen pretiosissumas

*) ut ex uetustiorum grammaticorum libris, Varrone Plinio Suetonio aliis; ipsas enim tragoedias et comoedias, Terenti et Plauti exceptis, quarto saeculo p. Chr. n. superstites atque ita uolgatas fuisse, ut multis eas cognoscendi facultas fuisset, uix credas.

debemus, quae Charisium fere grauissumum nobis auctorem reddunt in omnibus et artis grammaticae et historiae litterarum latinarum studiis. Nullum nisi tritissumum scriptorem a Charisio laudatum inuenies, eis exceptis capitibus, quae e Romano traduxit grammaticus. Ea enim quae in libro primo antiquioris eruditionis extant uestigia ad unum eundemque Romanum reuocanda esse postea ostendemus.*) Ea uero quae de uersu Saturnio et de rhythmo et metro explicantur, cum sat antiquam spirent doctrinam, cum uersibus eis, qui in capite de Saturnio uersu laudantur, et scriptorum et fabularum nomina adposita sint, cum deinde Laeuius poeta in eo capite laudatus, bis etiam apud Romanum occurat (pag. 145, 21 et 204, 6) atque hoc loco idem *Erotopaegnion* liber laudetur, cum denique Attius, cuius nomen bis in capite de Saturnio uersu, semel in capite de rhythmo et metro reperitur, eodem modo saepe a Romano citetur (203, 10. 117, 14. 126, 13. 20. 141, 34. 220, 9): equidem, quamuis alias Iulium Romanum de metris quoque in libro uel libris ἀφορμῶν disseruisse non traditum sit, ab hoc Charisium ea capita mutuatum esse coniciam: ceterum ex arbitrio unusquisque aut demat aut addat fidem.

Postquam ad hunc locum peruenimus, liceat de octo primis libri alterius capitibus pauca adserere, priusquam ad eos auctores animos aduertamus, quos in primo libro Charisium exscripsisse demonstraturi sumus.

Quinque priora libri II capita quod adtinet, quae totidem fere uersibus constant, certi quidquam non statui nemo miretur: '*orationis*' definitionem quidem Scauri esse ex Diomede (pag. 300, 19) conligitur: a Scauro vero eam mutuatum esse Charisium minume ueri est simile, cum illum, quoad sciam, omnino non in manibus habuerit; qua de caussa statuas potius, definitionem illam Charisium ex Cominiano uel Palaemone transtulisse, quorum uel hic uel ille Scaurum exscripserit. Sexti capitis de nomine doc-

*) Ea quae Cominiano supra tribuimus libri IV capita a Romani abhorrent doctrina; nam id maxumum inter utriusque grammatici genus disserendi intercedit discrimen, quod ille, uno Ennio excepto, nusquam nomina exhibet, hic diligentissume et nomina et saepe titulos quoque librorum addidit.

trinam ab uno profectam esse grammatico, et rerum et dictionis continuitas ut credamus suadet; cuiusnam uero esset, inuestigare mihi non contigit. Ea uero quae in septimo capite de pronomine et in octauo de uerbo exposuit Charisius, e conpluribus fluxisse libris ipse indicat. In septimo capite trium commentariorum particulae obseruantur: 157, 24 — 159, 35; 159, 36 — 161, 19; 161, 20 — 164, 11. Clamet fortasse aliquis duos tantum esse commentarios atque eum, quem tertio loco posuerim, prioris alteram partem esse contendat. Quamuis autem negari nequeat, in prima particula pronominum declinationes, quae in tertio explicantur, non tradi, ita ut hac ex parte illi opinioni angustiae non nascantur, quamuis id quoque concedendum uideatur, in tertia particula uocatiuom pronominum, quem primus doceat grammaticus pag. 158, 12 re vera non esse casum, quem uero ipse ne quid in declinatione desideretur, se additurum esse polliceatur, inter ceteros casus ex ordine enumerari: tamen ea opinio tribus de caussis omnino reicienda est. Primum enim, atque id grauissumum duco argumentum, in prima dissertatiuncula *finitiua* solum et *infinitiua* discernuntur pronomina, in tertia uero tria eorum genera: *finita infinita minus finita*; deinde in tertia multo maior diuisionis ars quam in prima elucet, ita ut illam Palaemoni, hanc Cominiano probabiliter adtribuas; non intellegitur denique, si utramque eiusdem esse grammatici statuis, quapropter in prima particula de genetiuis singularis numeri casibus separatim disseratur, cum in tertia totae exhibeantur declinationes.

Difficillumum uero de octauo capite est iudicium, in quo ni fallor quinque adeo grammaticorum uestigia occurrunt, hisce distincta finibus: 164, 13 — 26; 164 — 165, 32; 165, 33 — 168, 4; 168, 5 — 18; 168, 19 — 33. Atque ea quae ab initio pag. 164, 13 — 26 extant, Cominiani esse iam supra monui. Praeterea ea quae pag. 168, 5 — 18 exhibentur, ab eodem grammatico profecta esse, cui Charisius commentationem de participio pag. 178, 36—180, 10 propositam debet, adparet, quia utroque loco eaedem temporum significationes ecferuntur, deinde quod ea quae pag. 168, 17 de frequentatiuo uerbo exponuntur, eodem 'lectitare' exemplo adhibito, pag. 179, 21 — 23 leguntur, praeterea quod eadem fere uerborum exempla occurrunt; quorum in numero praecipue 'limare' illud quod in utroque capite reperitur uerbum

minus usitatum nominandum est. Ceterum caueas, ne e quinque diuersis libris quinque illas commentatiunculas congessisse Charisium putes, quod a similitudine ueri abhorret: unum eundemque grammaticum quo usus sit Charisius plures exhibuisse sententias equidem mihi persuasum habeo.

In posterioribus libris conponendis quos auctores habuerit Charisius postquam quoad licuit exposuimus, ad primum denique nos conuertimus librum, cuius singulae rationes partim difficillumae explicatu partim ualde obscurae sunt. Quamquam enim in eo quoque libro integras aliorum grammaticorum commentationes ad uerbum recepit Charisius ita ut duas uel tres doctrinas inter se diuersas singulatim enarraret, tamen in conpluribus capitibus congerendis eodem fere more, quo Diomedes usus est, qui e singulis conplurium grammaticorum commentariis unum effecit, ita ut modo ex hoc modo ex illo singulas sententias, obseruationes exempla reciperet suisque uerbis conecteret. Intercedit quidem inter Diomedem et Charisium etiam in hoc negotio id discriminis quod ille aliorum commentariorum copiis multo liberius usus est, modo singulas obseruationes excipiens modo uerba, sola sententiae summa relicta, prorsus commutans, hic autem perpaucis si quid uideo additis, ad uerbum fere exscripsit singulas aliorum grammaticorum regulas ac praecepta, itaque multis in locis quae uel unius uel alterius sint grammatici uerba, adhuc perspicitur. Vt autem singula eius libri capita ex ordine perstringam, de I, II, III capite nihil statuere licet, quippe quae fere tota temporum inuidia perierunt; in quarto 'de syllabis' et in quinto 'de communibus syllabis' duplices commentarii extant, auctorum nominibus non additis. Sextum, septimum, octauom, nonum caput cum singulis fere definitionibus constent, cui Charisius debeat, ualde dubium est. Caput decimum maxuma ex parte Palaemonis esse, *uelut* illud, quod quinquagiens in eo occurrit, demonstrat. Praeterea ipse titulus, qui ei inscriptus est capiti 'de ordinibus (seu declinationibus) nominum' ei, qui nono alterius libri capiti 'de ordinibus uerborum' praepositus est, aperte respondet. Qua re cum hoc caput a Palaemone compositum sit, is autem summa dispositionis arte et maxima diuisionis constantia omnes grammaticos latinos quoad uideo longe superet, in hac titulorum similitudine, ni fallor, alterum argu-

mentum positum est, quo nixus decimum caput Palaemoni adscribas. Non continue autem Charisium eum exscripsisse, sed alterius grammatici obseruationes haud raras adspersisse et intermiscuisse eius regulis ex eo maxume adparet, quod *ut* quoque coniunctio triciens fere reperitur in quibusdam particulis, atque quamquam interdum sine ulla dubitatione Charisi librariorumue neglegentia pro *uelut* uoce posita est, plurimis tamen locis obseruationes non e Palaemonis libris traductas arguit.

Similis ei, non eadem ratio obseruatur in undecimo capite, quod maxumam partem ex unius grammatici libro, ni fallor, Cominiani exscriptum est, obseruationibus intermixtis haud paucis e Palaemonis libro.

Duodecimo capite quae traduntur, Palaemonis sunt, his pag. 35, 21—26 exceptis, quae ex altero grammatico hausta esse et *utputa* coniunctio et id maxume ut credamus suadet, quod haec apud Phocam pag. 1692 extant, cuius in libro relicua eius capitis pars non reperitur. Palaemoni autem id caput adtribuo, quod quae singula nomina regulae inlustrandae caussa enumerantur, *uelut* coniunctione non *ut* adnectuntur.

De decimo tertio capite paucos uersus continente certi quidquam statuere non licet. Quartum et decimum caput quod 'de nominatiuis ad regulam redactis' inscribitur, ex duobus commentariis conflatum est, quorum alterius scriptor ulla sine dubitatione Palaemon est, alterius incerti nominis grammaticus. Palaemoni haec fere adtribuas: 39, 5—15; 40, 12—42, 18; 42, 22—43, 15; 43, 24—28; 44, 3—9; 44, 21—45, 19; 46, 1—17; 48, 1—12; 49, 3—12. Atque de singulis eius capitis particulis disputemus necesse non uidetur, cum constans *uelut* coniunctionis usus plurumarum particularum auctorem luculenter prodat; de nonnullis si quis dubitare uelit equidem eum non refutem.

De decimo quinto capite priusquam pluribus uerbis disseramus, de ceteris primi libri capitibus breuiter exponamus. Sextum decimum caput quod 'de gradibus comparationis siue conlationis' inscribitur, duobus constat commentariis, quibus ipse Charisius pauca frustula e Romano conlecta et fortasse ea etiam, quae in fine sunt capitis, proprio Marte adiecit. Prioris commentarii, qui pag. 112, 14 sq. legitur, quinam fuerit scriptor

nescimus; alter qui pag. 114, 30 sq. extat, a Palaemone profectus est.

Septimum et decimum caput, 'de analogia' inscriptum totum se Romano debere ipse indicat Charisius in fronte capitis; attamen paucas obseruationes eum ipsum Romani uerbis inseruisse postea adparebit. Decimi octaui 'de ablatino casu' capitis initio Cominiani doctrina traditur, deinde pag. 148, 14 — 150, 20 incerti cuiusdam grammatici. In nono et decimo denique capite unius solum grammatici de formis casualibus obseruationes exponuntur.

Restat ut de decimo quinto capite exponam, de quo H. Keilius in praefatione pag. XLVII disserit hisce uerbis: 'iam si quaeris num quid praeter illa quae ipso (Romani) nomine inscripta supra conposui ex eodem libro Charisius receperit, duobus maxume locis etiam antiquae doctrinae reliquiae extant, in illis quae de extremitatibus nomina scripta sunt 50, 7 sqq. et in iis quae istum commentarium excipiunt de inaequalitate sermonis et de differentia uocabulorum 93, 3 sqq. ex his pauca quaedam praeter ea quae paullo ante indicaui ex eodem titulo de analogia quem in fine libri Charisius exhibuit deprompta sunt. plura ex titulo de consortio casuum peti potuerunt.' e. q. s. Atque id sane infitiari non licet, Charisium haud paruam eius capitis partem Romano debere; attamen et aliis libris usus est, ita ut disiecta singulorum membra rudi arte contexta esse bene perspicias. Adhibuit uero praeter C. Iuli Romani copias praesertim Palaemonis librum, cuius uestigia haud rara patent; utrum tertii uero grammatici etiam commentario usus sit nec ne, ualde est dubium; quamquam enim haud paucae reperiuntur obseruationes, quae neque Romani neque Palaemonis doctrinae dictionique conueniant, tamen non ita conparatae sunt, ut a Charisio ipso eas non profectas esse, demonstrari possit: ceterum nullius eae fere momenti sunt, quippe quae tritissumam doctrinam et ridiculas interdum etiam nugas contineant, Romanum autem et Palaemonem neque exemplorum copia neque acumine adaequent. Atque ea, quae Palaemoni adscribenda sunt et ex *uelut* coniunctionis usu et ex eo facile perspicitur, quod eaedem regulae quae in capitibus superioribus Palaemoni adtributis scriptae sunt, eisdem fere uerbis expressae denuo occurrunt. Romani autem libro se usum esse in hoc capite

ipse testatur Charisius, cum nomen eius hisce locis laudet: 51, 5; 53, 12; 55, 4 (cfr. 'Addenda H. Keili'); 61 5; multo plura autem ex illius copiis eum transtulisse in hoc caput, luculenter inde adparet, quod haud pauca quae a Romano se recepisse non profitetur, aut ad uerbum aut a sententia cum eis conueniunt, quae in capite decimo septimo ipse Romanus profert. Quod ut demonstrem, totum percurrens XV caput, qui singuli eius tituli cum obseruationibus in XVII capite communicatis conspirent, ostendam.

pag. 52, 17 — 52, 20	cfr. p.	143, 25 — 29 *Saturnalia*
55, 3 — 55, 8	,,	138, 18 — 139, 3 *osse*
55, 9 — 55, 16	,,	128, 12 — 16 *in es productam finita nomina* e. q. s.
60, 10 — 60, 11	,,	125, 4 *compluria*
62, 9 — 62, 19	,,	117, 18 — 23 *animale* et 146, 31 *uectig.*
63, 16	,,	132, 8. 9 *caro Anio*
63, 26 — 63, 30	,,	117, 24 — 28 *Allecto*
64, 20 — 65, 5	,,	131, 33 — 36 *Hippocoon*
		145, 8 — 13 *turben*
		144, 30 — 145, 2 *turbo*
		118, 3. 4 *Antiphon*
		126, 20 *dracon*
65, 15 — 65, 25	,,	119, 9 — 28 *ambo*
65, 29 — 66, 10	,,	145, 23 — 26 *testu*
		146, 10 *uera*
66, 11 — 66, 23	,,	120, 32 *Aenea*
		121, 8 — 10 *as finita nomina* e. q. s.
68, 5	,,	132, 10 sub titulo *heres Pericletis*
68, 17	,,	124, 10 *Belidis*
68, 19 — 68, 26	,,	132, 17 — 24 *Herculi*
68, 34 — 69, 4	,,	128, 12 — 15 *es producta fin. nom.* e. q. s.
		142, 3 — 7 *quies*
70, 19 — 70, 24	,,	140, 19 — 141, 5 *pubes*
71, 2 — 71, 11	,,	146, 6. 7 *Pataui*
71, 20 — 71, 26	,,	146, 3 — 9 *tergum*
73, 12 — 73, 16	,,	125, 3 — 8 *compluria*
83, 3 — 83, 7	,,	134, 12 — 135, 2 *iteris*
83, 30 — 84, 4	,,	122, 3 *Alexander*]
		128, 1 — 4 *Euandrus*]

pag. 85, 11. 12	cfr. p.	121, 12. 13 *aerem*
87, 2 — 87, 5	,,	130, 36 — 131, 1 *femini*
87, 22 — 88, 4	,,	131, 19 — 27 *gluten*
89, 24 — 89, 30	,,	132, 27 — 31 *Irim*
90, 3. 4.	,,	131, 16 — 18 *glis*
90, 7 — 90, 10	,,	141, 20 — 23 *panium*
91, 18. 19	,,	133, 3. 4 s. titulo *im*
93, 18 — 93, 23	,,	120, 33 — 121, 5 *acribus*
93, 24 — 93, 26	,,	143, 32. 33 *siremps*
		145, 31. 32 *tabis*
95, 22 — 96, 3	,,	128, 20 — 129, 2 *ficus*
100, 9 — 100, 13	,,	123, 8 — 10 *Arabis*
105, 4	,,	139, 11 — 12 *oscinis* (cfr. Keili adnotat.)
107, 6 — 107, 8	,,	136, 22 — 26 *mugil*
		120, 8 — 13 *Augustas*
107, 31. 32	,,	143, 30. 31 *sinapi*
109, 28. 29	,,	140, 15. 16 *pometa*
110, 1. 2	,,	142, 3 — 7 *quies*

Cuius indicis titulos si singulos examinaueris, facile conliges, magnum intercedere discrimen inter eam, quam in XV capite transscribendi rationem Charisius exhibuerit eamque quae in XVII capite obseruetur. In illo enim plerumque tantummodo scriptorum exempla et regulas Romani recepit Palaemonisque obseruationibus propriisque interniscuit, plurimas illorum conprobans, paucas refutare conatus; in XVII capite autem ad uerbum Romani librum exscripsit.*) Praeter illa autem

*) Verumtamen Romanum grammaticum diligentem et doctum magna adficeres iniuria, si omnino omnia quae in capite XVII hodie leguntur, ei adtribueres. Primum enim de nomullis nominibus ipse Charisius uerba fecit atque ea insulsa uel inepta, praeterea Palaemonis quoque regulis Romani obseruationes emendare et augere conatus est, cuius rei quae adhuc obseruaui exempla nunc enumerabo. Quae pag. 137, 30 extant uerba cum eis conspirant quae pag. 64, 17—19 exhibentur; haec autem sicut ea quae pag. 64, 5—16 eis praeposita sunt, Palaemonis esse *uelut* coniunctio quater in eis uersibus repetita prodit. Eodemque modo *hebes* tituli uerba pag. 135, 1—3 exhibita cum eis conueniunt, quae in Palaemonis commentario pag. 28, 27—29, 7 scripta sunt neque aliena sunt ab eis quae 70, 9—13 reperiuntur; obseruatur autem in eis duplex *uelut* coniunctionis usus. Sic ea quoque quae pag. 135, 10—12 sub titulo *lepus* exponuntur similia eis sunt, quae pag. 74, 9—15 extant, e Palaemonis libro profecta. Praeterea quae s. titulo *supellex* pag. 144, 13—16 et s. tit. *senex* eiusdem paginae uers. 3—5 leguntur, a Palaemone originem ducere Romanique commentario a Charisio immixta esse uidentur, ut ex eis quae pag. 88, 10—15. 24—28 scripta sunt, facile perspicitur. Memorabile denique eiusmodi exemplum sub titulo *habilis* pag. 131, 30 obserues, ubi Romanus haec tantummodo: '*habilis ut agilis*' scripsit, de ablatiuis duplicis formae cogitans, de qua pag. 120, 26. 27 Plini sententiam exhibuerat; quae secuntur uerba ad genetiuom eius nominis casum respiciunt et e Palaemonis commentario, cuius uestigia pag. 88, 29—33 deprehendis, a Charisio Romani obseruationibus addita sunt. Quae non commemorassem, nisi hoc modo adpareret, quomodo factum sit, ut in XVII capite *uelut* coniunctio quater reperiatur: pag. 120, 6. 125, 9. 144, 15. 132, 19: ea enim quae pag. 144, 15 scripta sunt Palaemonis esse supra monui eodemque modo in titulo *aestifer* pag. 120, 4—8 haece 'quia conposita sunt nec ut quaedam quasi conposita, uelut Euander Teucer, dici debent et interdum *e* littera carere' eidem grammatico adtribuam, conlatis eis quae pag. 84, 15—24 Palaemon exposuit; in Plinianis uerbis pag. 125, 9. 10 prolatis *uelut* coniunctioni *eius modi* uerba addita sunt; quartum locum, in quo *uelut* pro *ut* positum est, quomodo excusem non habeo, nisi Charisi uel librariorum errore genuinam *ut* scripturam conruptam esse concedis.

quae supra posuimus Charisium e Romano in XV caput transtulisse, multa eiusdem auctoris ei insunt. Etenim ut uno uerbo dicam, omnia quae in eo doctrinam paullo antiquiorem redolent et uestigia eruditionis uberioris prae se ferunt, in quibus praeter Vergilium ceterosque uolgares scriptores alii quoque commemorantur, Romani sunt. Exoriatur quidem aliquis, qui id minume recte a me statutum esse clamet, cum non adpareat, Charisium praeter illud 'de analogia' caput, quod in XVII capite ad uerbum exscripserit, alias eiusdem Romani de nominum rationibus commentationes in manibus habuisse; inde uero coniciendum esse, eas XV capitis particulas, quae in XVII capite non repetantur, Romani non esse. Quam offensionem tollunt ea, quae

pag. 132, 27 sq. scripta sunt Romani uerba: 'Irim pro Iridem Maro Aeneidos VIIII

Irim de caelo misit Saturnia Iuno

cum constet omnia Graecae figurae nominatiuo singulari *is* syllaba terminata genetino singulari syllaba crescere, licet Varro et Tullius et Cincius, ut de consortio casuum diximus, huius Sarapis et huius Isis dixerunt.' Cum enim pag. 89, 24 haec legantur: 'Sarapis. Sarapidis uolunt grammatici genetino casu dici. non Sarapis, quia omnia nomina Graecae figurae *is* terminata in genetino syllaba crescere debent, ut Iris Iridis, Isis Isidis, Hymnis Hymnidis, Paris Paridis. sed cum et Latine declinari possint non est necesse consuetudinem ratione reformare, praesertim cum adsit auctoritas. nam et Varro de uita sua non tantum huius *Sarapis* declinauit sed et *Isis* quod paulo est durius. sed et Vergilius *Irim* dicit et *Parim* et *Tigrim*' cum inquam haec quae Romani uerbis supra prolatis respondent et quae sine ulla dubitatione e Romano hausit Charisius, in XV capite scripta sint, in eo 'de consortio casuum' commentationis relliquias traditas esse negari nequit. Ceterum cum quisque primo oculorum obtutu quae Romani sint, perspicere possit, singulos XV capitis titulos perlustrare omitto.

Restat, ut tabulam adiciam in qua singulis Charisiani operis capitibus auctorum nomina quibus usus est grammaticus. adscripta reperias. Ea quibus asteriscum adposui dubia sunt.

Liber I.

I—III	cap.	ex parte prorsus desiderantur ex parte ita mutilata sunt, ut certi quidquam de eis statui nequeat.
IV	„	duo exhibentur commentarii a) 11, 9 — 12, 3 b) 12, 4 — 13, 5.
V	„	item sunt duo a) 13, 16 — 14, 9 b) 14, 10 — 16, 27.
VI—VIIII	„	paucis uerbis constant, quorum auctorem inuestigare non licet.
X	„	e Palaemonis libro translatum est, Cominiani obseruationes paucae inmixtae sunt.

XI	cap	* Cominiani, adspersis nonnullis Palaemonis regulis.
XII	„	Palaemonis.
XIII	„	paucos uersus continet, quorum scriptor ignotus est.
XIV	„	duos commentarios continet a) Palaemonis b) incerti grammatici.
XV	„	Romani et Palaemonis.
XVI	„	duabus constat partibus a) incerti grammatici, fortasse Cominiani, paucis uerbis e Romani libro additis b) Palaemonis.
XVII	„	Romani.
XVIII	„	a) Cominiani b) incerti grammatici.
XVIIII	„	unius incerti grammatici commentarium continet.

Liber II.

I—V	„	definitionibus breuissumis constant.
VI	„	unius incerti grammatici.
VII	„	tribus commentariis constat.
VIII	„	quinque continet commentarios.
VIIII	„	Palaemonis.
X	„	Palaemonis et * Charisi.
XI	„	Cominiani.
XII	„	duos continet commentationes a) incerti cuiusdam grammatici b) Cominiani.
XIII	„	a) Cominiani b) incerti cuiusdam grammatici c) Palaemonis d) Romani.
XIV	„	a) Cominiani b) Palaemonis c) Romani.
XV	„	a) Cominiani b) Palaemonis c) Romani.

XVI cap. a) Cominiani
b) Palaemonis
c) Romani.

Liber tertius.

I—VIII „ Palaemonis.

Liber quartus.

I „ Cominiani et incerti cuiusdam grammatici.
II—V „ Cominiani. [de Saturnio et d. rhythmo cap.: * Romani.]

Liber quintus.

a) Palaemonis
b) incerti cuiusdam grammatici.

Quibus expositis luculenter adparet, iure nostro nos statuisse Charisium libros grammaticos quibus nomen suum praefixit, ex aliorum grammaticorum commentariis ita consarcinasse ut ipse raro suo Marte nonnulla uerba adstrueret, et plerumque de singulis aliorum sententiis sibi repugnantibus ne decernere quidem auderet. Iam quae H. Keilius de Cominiano et C. Iulio Romano Charisi auctoribus exposuit pag. XLVII sq. eis quod addam uix habeo: de Palaemone uero aliter quam ille sentio. Censuit enim uir doctissumus hunc Palaemonem, cuius doctrina riuoli Charisiani inrigati sunt, inlustrissumum esse illum grammaticae doctorem quem Suetonius Tranquillus in libro de grammaticis cp. 23 Tiberio et Claudio imperatoribus floruisse et inter omnes grammaticos Romae illis temporibus professos primum fere locum obtinuisse narrat. Quam contra opinionem grauissuma faciunt argumenta. Vt enim uno uerbo id tangam, quod hic Palaemon neque a Charisio neque a Diomede usquam Remmius adpellatur, quod casu fortuito factum esse contendas, et uniuersa doctrina sub eius nomine a Charisio tradita et scriptorum maxime copia uel potius inopia, quorum uerba in exemplum prouocantur, luculenter ostendunt, hos commentarios a grammatico quodam non primi sed quarti fere p. Chr. n. saeculi esse profectos. Cuius sententiae uis ut penitus perspiciatur, de grammaticis posterioris aeui latinis pauca monenda uidentur.

Eruditio antiqua scriptorumque ueterum cognitio, Hadriani maxume imperatoris studiis suscitata cum altero p. Chr. n. saeculo ad finem uergente paullatim decrescere coepisset, cum fatis imperii urgentibus et imperatorum saeuitia et temporum ferocitate tertio saeculo omne artium liberalium studium per longum temporis spatium intermissum sensimque abolitum esset: grammaticae quoque artis studium, cui primorum ordinum uiri operam dare iam diu desierant, in scholarum umbras recessit atque ad mercedem quaestumque deductum liberalem animi oblectationem curare omisit et utilitatem uitae necessariam tantummodo puerorumque eruditionem respicere incepit. Praeter magistros autem eorumque discipulos cum uix quisquam alius disciplinas coleret ingenuasque tueretur artes, in scholis uero quod et ratio in pueris instituendis suasit et necessitas tulit, cum paucissumi solum scriptores et legerentur et explicarentur, cum librarii in horum libris describendis plerumque requiescerent: ueterum scriptorum codices paulatim rariores facti sunt sensimque interierunt. Quorum summa atque inmensa fere copia postquam in exiguom gyrum conpulsa est, umbraticorum istorum hominum opera canon quidam, ut ita dicam paucorum scriptorum exortus et stabilitus est, qui per totum medium aeuom a quarto fere p. Chr. n. saeculo in omnibus libris ita regnauit, ut apud eos grammaticos, qui non uetustiorum grammaticorum relliquiis utebantur, praeter illius canonis scriptores, rarissumi laudarentur auctores. Conplectitur uero iste canon Vergilium Ciceronem Terentium Horatium Sallustium Persium alios nonnullos. Verum enim uero ut ad Palaemonem reuertar, cum in eis Charisianae artis particulis, quas illi adscripsimus, Vergili Ciceronis Horati Terenti Sallusti (ni fallor Persi quoque pag. 253, 22 et Catulli 252, 26) mentio fiat, cum eadem scriptorum inopia laborasse adparet, qua ei quos supra designauimus grammatici premebantur. Obiciat quidem aliquis, illo argumento nihil effici, cum Remmius Palaemon consulto paucissumorum scriptorum auctoritate uti potuerit, ut pueri ab excellentibus solum optumisque exemplis scribendi leges discerent: esse autem re uera Remmium Palaemonem istorum commentariorum scriptorem, qui si non satis docti uideantur, id eo excusari, quod scholarum usui destinati fuerint. Sed ea excusatio hac in re nullum habet locum. Quamquam enim libenter concedimus, potuisse etiam Tiberi et Claudi temporibus grammaticum tali consilio quale in his Palaemonis libris reperitur librum

conponere, tamen id omnino non intellegitur quo modo factum sit, ut Palaemon eis scriptoribus uteretur, qui multo posteriore tempore principem locum nacti sunt: Tiberio enim Claudioque imperatoribus minume tanta fuit eorum auctoritas, ut intellegi possit, quapropter eos ante omnes Palaemon elegerit imitandos. Risum autem re uera mouet, quod is, qui (pag. 233, 12. 20 al.) Vergili uersus laudans nomen non addit sed his uerbis '*ut poeta ait*' utitur, Remmius Palaemon esse dicitur. Neque desunt alia argumenta quibus Remmium Palaemonem commentariorum illorum scriptorem non esse adparet. Suetonius enim Tranquillus l. l. narrat, cum hominem omnibus uitiis ita infamem, ut Tiberius et Claudius palam praedicarent nemini minus institutionem puerorum uel iuuenum committendam esse, principem locum inter grammaticos tenuisse eo maxume argumento, quod homines cum memoria rerum tum facilitate sermonis cepisset. Quo modo quaeso haec conspirant cum Palaemonis Charisiani commentariis adhuc superstitibus? ubinam locorum illa mirifica rerum memoria eminet? num in uersibus uolgarium scriptorum istis paucissumis adparet? hic Palaemon si inmensa rerum memoria ceteros illius temporis grammaticos superasse dicitur, quid denique memoriae his fuerit scire uelim. Haec igitur quae apud Charisium extat praeclara doctrina illa est, qua fretus Varrones porcos adpellare ausus est, cui confisus secum et natas et morituras litteras iactabat; hic est ille inlustrissumus grammaticus, qui gloriabatur, latrones quondam sibi propter nominis celebritatem parsisse, qui persuasum habebat, nomen suum in Bucolicis non temere positum, sed praesagante Vergilio, fore quandoque omnium poetarum ac poematum iudicem! hic denique, ut praeter Suetonium alterum praeclarum eius laudatorem conmemorem, hic est ille grammaticus, quem Quintilianus cum Aristarchis conparat! Neue uero clames, Charisianos commentarios excerptos esse ex eius libris doctissumis, ab homine rudi misere mutilatos et dilaceratos: Charisiani Palaemonis commentarii non prae se ferunt excerptorum speciem imaginemque, atque si qua laude digni sunt, propter disserendi artem laudentur. —

Argumentis quae in uniuersum ualent facile adduntur ea, quae in singulis locis obseruantur. In particula 'de aduerbio' commentationis illa, quae pag. 188, 9—19 reperitur, *Berytus* et

Sidon urbium nomina uerbi caussa proferuntur. Quorum exemplorum auctor sine ulla dubitatione Valerius Probus Berytius fuit uel quidam discipulus eius. Remmius autem Palaemon, qui eius commentationis scriptor habetur, aetate multo maior fuit quam Valerius Probus. Alterum exemplum ut adferam, in Palaemonis dissertatiuncula quae 'de coniunctione' inscripta est, pag. 225 Plini fit memoria hisce uerbis: 'relatiuae (sunt coniunctiones) ad aliquid ut Plinius ait, siue conparatiuae hae, *magis*, *potius*, *immo*, in hunc modum: 'hic eat, immo ille uel potius ille'. idem ait Plinius potestatem habere comparandi *tam quam*; sed haec aduerbia uidentur magis similitudinis, ut 'tam quam bonus amicus' et 'tam ille quam hic' . . sane et habet conparandi potestatem *quam*, ubi dicitur *ante quam* et *melius quam*: subiciendi, quas Palaemon expletiuas ait e. q. s.' Etenim Remmius Palaemon cum a Suetonio Tranquillo l. l. Tiberio et Claudio imperatoribus floruisse tradatur, atque eo tempore quippe qui antea mulieris uerna textrinam egisset et sero litteras didicisset, longius aetate prouectum fuisse uideatur, ueri non est simile eum post illud tempus, quo Plinius dubii sermonis libros edidit, i. e. post 820 a. u. c. artem grammaticam scripsisse; quod tamen statuere debes, si illa uerba a Remmio profecta esse concedis. Praeterea autem Plinius in praefatione h. n. librorum l. s. s. narrat, parturire grammaticos contra libellos quos de grammatica ediderit iam per decem annos; quibus e uerbis nondum editos fuisse eorum libros illo tempore elucet. Si uero iam tunc Remmius, praeclarissumus grammaticus, qui inter ceteros principem Romae tenuit locum, librum suum, in quo Plini doctrinas refutare conatus esse dicitur, ediderat, qua de caussa 'parturire grammaticos' dicit ille? igitur tunc nondum librum illum ediderat Palaemon. sed eundem ut mortuom commemorat Plinius h. n. lib. XIV § 49. 50.*) Has angustias nullo modo tolles, nisi Palaemonem Charisianum statueris diuersum esse ab Remmio Palaemone.**)

*) Haec prae ceteris uerba 'Haec adgressus excolere non uirtute animi sed uanitate primo, quae nota mire in illo *fuit*' mortuom eum illo tempore fuisse demonstrant.

**) De Charisi loco quem supra exhibui pauca uerba addere liceat. Verba ista: 'quas Palaemon expletiuas ait' ostendunt, Charisium eo

Quae cum ita sint, de Remmio Palaemone, Charisi auctore cogitare prudenter mittamus, id potius inquiramus an forte alterius Palaemonis mentio fiat apud scriptores posterioris aeui. Occurrit Sidoni Apollinaris epistola libri V decima, ad Sapandum quendam missa, in qua haec extant: 'Tua uero tam clara tam spectabilis dictio est, ut illi diuisio Palaemonis, grauitas Gallionis, abundantia Delphidii, Agroecii disciplina, fortitudo Alcimi, Adelphii tenerido, rigor Magni, dulcedo Victorii non modo non superiora sed uix aequiparabilia scribantur.' — Scriptores quorum nomina eis uerbis exhibentur quod adtinet, id sane memoria dignissumum est, quod plerique professores fuerunt Burdigalenses, Ausoni carminibus celebrati: Delphidius enim laudatur carmine V d. prof. Burd., Agroecius*) c. XIV, Alcimus**) c. II, Magnus c. XVI,***) Victorius c. XXII: ad Adelphium ni fallor ea spectant, quae Dexter ad annum 380 p. Chr. n. exhibet: 'Adelphus rhetoricae praeceptor Carensibus datus in Hispania litterarum in-

loco Palaemonis uerbis quaedam suo Marte adspersisse: itaque contendat aliquis, Plini memoriam non a Palaemone factam esse sed a Charisio ipso. Refutatur haec opinio eo, quod Diomedes pag. 416 eadem fere de Plinio dicit, unde adparet, illa e Palaemone sumpsisse Charisium. Huic igitur haec solum uerba quae apud Diomedem non extant adtribuenda sunt: 'sane et habet comparandi uim . . . . melius quam'.

*) De Agroecio (uel Agrycio) disputauit Osannus in commentatione quae inscribitur 'de Flauio Capro et Agroecio grammaticis' pag. 4. Plenum eius nomen tradunt codices Ausoni: 'Censorius Atticus Agrycius'

**) 'Latinus Alcimus Alethius rhetor' diuersus est ab Alcimo Ecdicio Auito poeta, de quo cfr. Fabric. bibl. lat. IV, 2 et bibl. med. et infim. aet. pag. 53 ed. Patau. Areualus ad Sedul. pag. 47 sq. Ad eundem Alcimum spectare uidentur, quae extant ap. Sidon. ep. XI libri VIII.

***) Aemilius Magnus Arborius. Ad hunc Magnum spectant ni fallor ea, quae apud Ausonium extant (ed. Parisinae pag. 825):

Nos ad grammaticae studium conuertimus et mox
Rhetorices etiam quod satis adtigimus.
Nec fora non celebrata mihi: sed cura docendi
Cultior et nomen grammatici merui.
Non tam grande quidem quo gloria nostra subiret
Aemilium aut Scaurum Berythiumque Probum.

genii et eloquentiae laude clarus'.*) De Gallione nihil compertum habeo.**) Sed cum inter octo scriptores a Sidonio commemoratos sex quarto uel quinto etiam saeculo uixisse constet, quis est qui credat, Palaemonem illum Remmium esse primi saeculi grammaticum?

Alterum igitur Palaemonem fuisse, artem rhetoricam quarto fere p. Chr. n. saeculo professum nemo negabit. Cum autem eis temporibus rhetoricae et grammaticae studium tam arcte coniunctum fuisse constet, ut saepius idem uir utriusque artis magister esset, sicut Ausonius l. s. s. de se ipse profitetur, atque cum inter illos rhetores a Sidonio laudatos Adelphius quoque enumeretur, quem arti grammaticae operam nauasse scimus, a similitudine ueri non prorsus abhorret, quod conicimus, Palaemonem rhetorem a Sidonio celebratum eundem esse cuius grammaticum librum Charisius exscripserit. Confirmatur autem maxume haec sententia eo, quod Sidonius in Palaemone suo diuisionis artem laudibus tollit, atque Charisiani grammatici relliquiae eadem laude prae aliis libris dignissumae sunt. Quae cum ita sint, non a uero aberrare uidemur statuentes, Palaemonem Charisianum quarti fere saeculi grammaticum fuisse, qui in Gallia***) magna cum gloria professus sit.†)

Palaemon utrum uno libro totam grammaticam doctrinam conplexus sit an in plures diuiserit, non constat. In plures eum

*) Errarunt, qui in Sidonianis uerbis de Adelphio proconsule Probae marito, cuius Isidorus praeter alios mentionem facit d. scriptor. eccles. cap. V siue de Adelphio episcopo (cfr. Dexter ad a. 382 p. Chr. n.) cogitarunt: rhetores enim enumerare Sidonium adparet.

**) Ni fallor pro '*Gallionis*' apud Sidonium scribendum est '*Glabrionis*' quem Ausonius laudat prof. Burdig. carm. XXIIII.

***) In Gallia eum uixisse puto quia non solum Sidonius ipse sed quos enumerat scriptores, quoad inuestigare licet, omnes in Gallia uixerunt.

†) Quae apud Putschium extat 'Rhemnii Palaemonis Vicentini ars' et Rhemmio indigna et a Charisiani Palaemonis arte aliena est, sed ut uno uerbo id tangam nonnullis locis cum eis conuenit quae Cominianus exponit apud Charisium. Certum de ea indicium ferre non prius licebit, quam H. Keili unici grammaticorum latinorum procuratoris opera exemplaria satis conrecta nanciscamur.

illam non diuisisse ut status illud suadet, quod Charisius, qui Romani uerbis quotiens utitur, addere solet, quo ex capite singula hauserit, nunquam in Palaemonis arte exscribenda eam rationem secutus est: idem cadit in Cominiani artem.

Eis, quae H. Keilius pag. XLVI de Romano exposuit, hoc addo, mihi non persuasum esse, artem eum perfectam scripsisse, cum et titulus libri, singularis capitum diuisio et ea ratio, qua copiae obseruationum ad litteras enumerantur, suspicionem moueant, eius librum non prorsus dissimilem fuisse 'Noni Marcelli de compendiosa doctrina' libro.

III

C. Iulius Romanus quos auctores in capite de analogia secutus sit, facillume inde colligitur, quod in septuaginta tribus locis Plini nomen profertur; praeter eum Flauius Caper, Helenius Acron,*) Asper, Terentius Scaurus ter quaterue tantum laudantur.**)

*) Helenius Acron praeclarissumus Horati idemque Terenti scholiasta quo saeculo uixerit, cum multos uiderim adhuc disputare, paucis uerbis ea de quaestione quid statuendum sit exponam. C. Iulium Romanum initio tertii p. Chr. n. saeculi uitam degisse cum plurumis argumentis probetur, Heleni Acronis auctoritas autem a Iulio Romano tredecim locis in medium uocetur (ubicumque enim nomen eius in arte Charisiana scriptum est, Romani uerba exhibet Charisius) pag. 129, 12. 20. 126, 17. 130, 12. 192, 30. 197, 25. 200, 16. 201, 3. 210, 11. 15. 216, 9. 219, 5. 229, 23: ante Romanum uixisse Helenium adparet: atque cum neque a Gellio neque a ceteris saeculi alterius scriptoribus commemoretur, non simile ueri est, eum multo ante Romanum uixisse, qua de caussa eum in fine fere saeculi alterius uitam degisse maxume est probabile.

**) Capri mentio fit hisce locis: pag. 132, 6. 145, 20. 23; Acronis 119, 12. 20. 126, 17. 130, 12; Aspri 140, 3; Terenti Scauri 133, 1 et 136, 36. Typothetae ni fallor errore factum est, ut in indice nominum Keiliano ea quoque quae pag. 146, 36 M. Aemili Scauri oratoris uerba extant Terentio Scauro adtribuerentur. Ceterum tres illi loci, in quibus Terenti Scauri mentio fit, ad pronomina, non ad nomina spectant. — Ea quae de Verri, Varronis, Caesaris obseruationibus regulisque exponuntur, Romanus non ex ipsis eorum libris hausit, sed Plinio maxume et Capro et Aspro debet.

Vt autem penitus perspiciatur, quatenus Plinianis copiis usus sit, et quae eis debuerit, eas quae in capite XVII extant Plinianas relliquias accuratius inlustremus necesse est. Inter tres enim et septuaginta titulos in quibus Plini nomen profertur unus et uiginti sunt, ubi Plini uerba aut his '*libro sexto*' aut illis '*eodem libro sexto*' additis, redduntur; octiens praeterea haec '*Plinius eodem libro*' inscriptio reperitur. Verum enim uero cum octo locis, in quibus uel hoc 'eodem libro' uel illud 'eodem libro VI' scriptum est, tituli antecedant, in quibus Plini nomen solum, libri numero non conmemorato, extat, atque cum praeter sextum librum nullus alius liber citetur omnesque tituli in quibus Plini mentio fit, ad eandem artis grammaticae partem de ultimis nominum syllabis et declinationibus eorum pertineant: omnes Plinianae doctrinae, quae in XVII capite Charisi reperiantur, relliquias ex uno eodemque sexto libro sumptas esse concludimus. *) Tractauit autem Plinius in eo libro totam de declinationibus doctrinam, id quod singulos perlustrans titulos facile intelleges.

Multo inplicatior est quaestio de consilio atque ordine, quo Plinius singula exposuerit. Nimirum cum 'dubii sermonis' titulo libros grammaticos suos inscripserit, facile uasci posset suspicio, singulas eum uoces quae dubiae esse uidebantur conlectas, aut per litteras distributas enumerasse aut eo quem Nonium modum quibusdam in capitibus instituisse constat, nullo certo ordine adhibito explicasse. Quae opinio a uero mirum quantum abhorret. C. enim Iulius Romanus cum singula nomina per litteras persecutus, sub *a* littera octodecim in titulis Pliniano libro se usum esse adfirmet, hunc ordinem secutus est:

utrum *amicities* an *amicitia* dicendum sit
utrum *Amazon* an *Amazo*
utrum *autumnal* an *autumnale*
utrum *aqualium* an *aquarium*
utrum *animal* an *animale*

*) Vnus tantum Plinianus titulus extat, qui ad argumentum a ceteris diuersum spectat; in quo pag. 118, 33 disseritur, utrum *aqualium* an potius *aquarium* dici debeat. Hunc autem titulum in libro VI positum esse ex praecedentibus uerbis adparet, quae Romanus sexto libro adtribuit et quibuscum hic titulus arctissimo uinculo coniunctus est.

utrum *aestifer* an *aestiferus*
utrum *Kal. Augustas* an *Kal. Augustarum*
utrum *aedile* an *aedili*
utrum *agile* an *agili*
utrum *agreste* an *agresti*
utrum *auxiliare* an *auxiliari*
utrum *Aurelii* an *Aureli*
utrum *amantium* an *amantum* *)
utrum *aplustre* an *aplustri*
utrum in *e* an in *i* finiantur nominum in *ar* terminatorum ablatiui singularis
utrum *amni* an *amne*
utrum *aenigmatis* an *aenigmatibus*
utrum *Arabis* an *Arabibus*.

Quo in indice unusquisque statim animaduertit, hos titulos *amicities Amazon autumnal aquarium animal aestifer* ad nominatiuom casum numeri singularis, illum *Augustas* qui eos sequatur, ad genetiuom singularis, eos, qui ab hoc excipiantur *aedile agile agreste auxiliare* 'nomina in ar finita' *amni* ad ablatiuom sing. spectare; qui secuntur ultimi *aenigmatis* et *Arabis* de formis datiui uel ablatiui pluralis disserunt. Ordinem igitur ad casus singulos institutum duo tantummodo *Aurelii* et *amantium* tituli interrumpunt, quod aut Romani inconstantia aut Charisi uel librariorum errori adtribuas. Casu autem eum ordinem exortum esse cum propter magnum titulorum numerum statui nequeat, a Romano ipso autem eum non profectum esse ex eo adpareat, quod in Plinianis tantum titulis obseruatur, non in omnibus: iure optumo concludimus, Plinium in VI libro eum ordinem, quem supra exposuimus casuum, secutum esse, Romanum autem singula eius libri capita oculis percurrentem quae nomina *a* littera incipientia reppererit ex ordine transtulisse in suum commentarium.

Verum enim uero grammaticus longius procedens eundem ordinem excerpendique rationem non seruauit, quam nimis molestam ei fuisse maxume inde intellegitur, quod sub ceteris lit-

*) Haud paucis in titulis eodem modo quo in hoc, ipsa regula Pliniana non traditur, sed eorum scriptorum uerba, qui contra consuetudinem formas quasdam finxerunt, in exemplum uocantur.

teris multo pauciores e Plinio transgessit obseruationes atque omnino nulla sub littera tot quot sub *a* littera exempla exprompsit. Nihilo secius quod supra diximus ex ordine illo conligi, qua uia Plinius in libro VI conponendo processerit, id etiam ex eo ordine quem nomina aliis litteris incipientia secuntur, elucet: Plinium enim secundum casuum ordinem singula nomina de quibus dubitari uideret enumerasse, inde adparet, quod ubique fere apud Romanum ea, quae ad eundem casum spectant Pliniana exempla non singulariter posita sed coniuncta inter se et consociata repperiuntur. Ceterum his obseruationibus illud quidem luculenter demonstratur, Romano nominum catalogum conficienti Plini librum VI reapse ante oculos uersatum esse atque totius, quam tradidit doctrinae fundamentum et fontem fuisse.

Atque ea obseruatione nixis longius nobis progredi licebit. Cum enim eis quos ex Plinianis scriniis mutuatum se esse ipse adfirmat Romanus titulis haud pauci, quorum auctor non nominatur, arctissime coniuncti sint, cum praeterea Romani liber hodie ualde mutilatus mendisque grauissumis refertus sit, facile exoritur suspicio, inter eos etiam titulos quibus Plini nomen non adscriptum est haud paucos esse Plinianos. Confirmatur autem haec coniectura eo quod conpluribus in titulis in quibus Plini mentio fit, siue haec 'ut idem Plinius' siue illa 'ut Plinius in eodem libro' uerba extant, quamquam tres quattuorue uel plures etiam tituli praecedunt, in quibus Plini nomen non legitur. Altera ex parte quominus summam omnium quae a Romano proferuntur obseruationum, Plinio adtribuas impediunt ei tituli, quamuis perpauci in quibus aliorum grammaticorum auctoritas laudatur. Quae cum ita sint, paullo accuratius in singulos titulos inquiramus necesse est.

Atque primum omnes eae obseruationes quae ad ablatiuom casum sing. num. tertiae declinationis spectant, Plinianae sunt. Extant enim pag. 121, 15 haec uerba: 'Ablatiuos casus per omne specimen et quidem quando *i* quando *e* terminari debeant *collectos excepimus*.' — Ita enim rectissime H. Keilius restituit lacunosam codicis scripturam, quae haec est: 'coll . . . . . . pimus', cum quod in editione principe 'colligimus' scriptum est, a litterarum numero reiectaneum sit, eodemque modo Fabrici coniectura 'collegimus in superioribus' a similitudine ueri omnino ab-

horreat. Verumtamen verba ista ea qua nunc proferuntur ratione ferri nequeunt. Primum enim non perspicitur, quo consilio Romanus ea adposuerit obseruationibus, quippe qui in uniuersum omnia nomina, quorum de declinationibus non constaret, conligere in animo habuit, ita ut idem consilium eum in dubiis ablatiui casus formis sequi per se consentaneum sit; eodemque modo non intellegitur, quapropter ea uerba tituli instar obseruationibus singulis tam uuda inmiscuerit; praeterea quod grauissumum duco argumentum nomen scriptoris cuius e libro singula nomina ad litteras 'collecta exceperit' adderetur necesse fuit, ut perfecta et sana procederet sententia, alioqui enim prorsus languida et superuacanea sunt ea uerba. Quae cum ita sint, mendosum et lacunosum esse eum locum negari nequit: atque lenissuma ni fallor medela sanari potest, e praecedentibus uerbis petenda, quae haece sunt in codice: 'Aux . . . . . . ab h. auxiliare homine ut idem Plin. . . . . .' quae H. Keilius hoc modo restituere conatus est: 'Auxiliare per *e* ab hoc auxiliare homine ut idem Plinius eodem libro.' atque haec Charisium scripsisse maxume simile est ueri; Romanum autem censeo haec protulisse: 'Auxiliare per *e*, ab hoc Auxiliare de *) homine, ut idem Plinius eodem libro, *unde* ablatiuos casus per omne specimen et quidem quando *i* quando *e* terminari debeant collectos excepimus.' Constabilitur autem haec coniectura primum eo, quod in nullo in quo de ablatiuo casu tertiae declinationis disseritur titulo, alterius praeter Plinium grammatici mentio fit. Praeterea omnes eius generis titulos ut Plinianos habeamus id maxume suadet, quod non singuli sed plures uno tenore enumerari solent. Sic *annalei* titulus inter Plinianos ad eandem quaestionem spectantes positus et arcte cum eis coniunctus est; sic *Astyanacte Aiax alacer* tituli uerba ista 'ablatiuos casus e. q. s.' de quibus supra disseruimus, statim secuntur; sic *aui* titulum pag. 122, 23 extantem *amni* titulus Plinianus comitatur; sic *contubernale ceriale consulari coniuge cicatrice celere celebre*

*) Sic enim non solum hoc loco sed etiam pag. 127, 26 'Egente ab hoc Egente de homine; ab hac egenti re' Romanum scripsisse ei qui ceteros de ablatiuo casu nominum adiectiuorum titulos examinauerit, dubium esse nequit: rectissume uero H. Keilius in exemplari Charisiano codicis scripturam retinuit, quippe qui Charisium ipsum emendare noluerit.

tituli uno tenore enumerantur eamque ob caussam Pliniani existimandi sunt; sic *continenti* et *candenti* tituli a *constante* titulo excipiuntur, qui Plinianus est eodemque quo illi modo ad ablatiui casus formam nominum in *ns* finitorum spectat, unde iure conligas, eos ex uno eodemque Pliniani libri loco traductos esse; sic *dapsile duumuirali decemuirali* tituli *duplex* titulum secuntur, sic *facile familiare forte fragili felice face* tituli se excipiunt, sic etiam illi: *iuuenale iubare innocente inpotente insequenti* tituli, uno *Ibes* titulo in quo de nominatiui pluralis forma disseritur, a librariis ni fallor interposito; sic *natale nobili nauali* tituli eodem loco positi sunt; sic *rude* titulum (pag. 143, 1) Plinianum hi: *salutare sodale saeculare* tituli excipiunt; sic denique hi: *uitale utile uestale uenali ueloce* tituli uno tenore se excipiunt, quorum in numero unus '*uenali*' Plini nomen exhibet, quos omnes ex eius libro VI conlectos esse uel hic ipse ordo demonstrat.

Atque haec quidem in omnes titulos in quibus de ablatiuo casu agitur, ualent; alia argumenta, quibus Plinianos eos esse confirmes, reperies, si singulos perlustrabis titulos. Sic *humile* titulus e Plini libro transcriptus esse hoc argumento arguitur, quod in eo Pomponi Secundi uerba quaedam exempli gratia efferuntur, cuius scriptoris nomen in tota Charisiana arte nusquam alibi legitur, nisi in duobus locis, in quibus se *Plinianis* copiis usum esse Romanus dicit pag. 137, 23 sub titulo *monteis* et pag. 125, 23 s. t. *cetariis*. Eodemque modo Pliniana esse ea demonstrantur, quae s. t. *patruele* extant; commemorantur enim in eis Corneli Nepotis 'inlustrium uirorum' libri, qui paullo post sub *partum* titulo in Plinianis uerbis denuo occurrunt; tertio autem loco pag. 220, 12 in capite de aduerbiis, in quo Romanum Plini libris usum non esse constat, Corneli Nepotis 'de inlustribus uiris' libri citantur, ita ut hoc ipsum inscriptionum discrimen illos titulos ab uno eodemque scriptore ab tertii loci auctore diuerso profectos esse docere uideatur. Simili modo *continenti* titulum Plinianum esse etiam inde conligitur, quod in eo Varronis uerba e libris de gente populi Romani adferuntur, qui libri his praeterea locis capitis XVII citantur: 128, 27 s. t. *ficus* *) pag. 130, 5 s. t.

*) Varronis exemplum s. t. *ficus* a Plinio profectum esse, ostendit 'itaque' illud, quod pag. 128, 30 legitur.

fagus pag. 137, 12 s. t. *mare*, quorum in primo et ultimo Varronem a Plinio laudari e Romani uerbis adparet; in altero uero Plini obseruationem tradi ex eo quod id exemplum s. *ficus* titulo conmemoratur, iure concluditur.

Quibus argumentis omnibus nisi fallimur, luculenter ostenditur, Romanum exempla ablatiui casus numeri singularis e Plini libro VI transtulisse. Ceterum caueas, ne putes, uerba Pliniana in singulis titulis reddi; quod factum esse omnino nequit. Cum enim ex eis quae supra de Plini libro sexto exposuimus adpareat, eum in singulis capitibus de eis nominibus quorum aut genetiuus sing. numeri, aut datiuus aut ablatiuus casus dubius fuit, singillatim disseruisse, atque cum uideamus eum non de singulis nominibus solum sed de eorum classibus quoque (sicut de nominibus in *ar* finitis) disputasse: ea eius libri ratio ac species fuerit necesse est, ut ab initio cuiuscunque capitis regula quaedam in uniuersum ualens et analogiae lex statueretur, deinde singulae nominum classes recenserentur, eis denique quae Plinius nomina singula dubiarum uel duplicium formarum conlegerat, adiungerentur. Quem ordinem cum Romanus non sequeretur, quippe qui secundum litteras singula nomina enumeret, saepissume in singulis titulis regulas et normas, quas singula nomina sequi deberent, repetiit eandemque dicendi legem bis terue diuersis sub titulis exhibuit, uim atque rationem Pliniani iudicii, non uerba retinens. Itaque exempla scriptorum tantummodo et doctrinam ex eius libris traduxit. Nihilo secius Plinianarum relliquiarum conlectioni ei inserendi sunt.

Vt finem faciam de eis titulis disserendi, non neglegendum uidetur, duos inter eos esse, qui a Plinio non profecti sint, qui pag. 120, 24. 25 de *aui* forma et pag. 142, 8. 9 de *rudi* ablatiuo scripti sunt; uterque enim a Pliniana doctrina abhorret; priorem quod adtinet, ipse Plinius s. t. *amni* dicendum esse *aui* enuntiat atque in praecedente titulo Ciceronem de auguriis 'omnibus aui incerta' scripsisse ut singulare aliquid notare uidetur; quae in altero de *rude* forma dicuntur inepta sunt, quod *rudi* formam tunc etiam probasset Plinius si de persona loqueretur.

Iam eos accedamus titulos, in quibus de nominibus quibusdam exponitur, quorum accusatiui casus pluralis formae dubiae sunt; inquiritur enim utrum in *eis* an in *es* terminanda sint. Quorum

titulorum hice teste Romano Pliniani sunt: *fonteis funcis faciliorеis monteis maioreis conpluria* (*plureis*); praeterea hi reperiuntur: *ferocioreis ferienteis omnes* tituli; quorum priores cum inter Plinianos positi sint, qui ad eandem quaestionem spectant, dubitari nequit quin e Plinio tranlati sint; nomen enim Romanus omisit, quia non doctrinam eius conmemorauit sed Aeli Stilonis sententiam tantum ex eius libro transcripsit; ultimus autem ex parte Plinianus est, ut *monteis* titulo conlato adparet; ea quae post alterum Sallusti exemplum exhibentur uerba, Romani esse unusquisque sua sponte intellegit.

Arctissume porro cum eis praeceptis, quae de accusatiui casus plur. n. formis in *eis* finiendis Plinius statuit, ea regula coniuncta est, qua quando in *um* quando in *ium* genetiuus pluralis terminandus sit, exposuit: atque inter eos titulos, qui ad hanc quaestionem pertinent, hice Pliniani sunt: *amantium ceruicium conpluria* (plurum) *murum Martum mugilum, de nominibus 'ns' litteris finitis, pacium, partum, retium;* praeterea de eadem re disserunt hi: *cicatricum ciuitatium felicium ferientium panium radicium turum*, quorum hi *cicatricum panium radicium* Plinio uel ex eo argumento probabiliter adtribuendi uidentur, quod eos aut praecedunt aut secuntur tituli Pliniani ad eandem quaestionem spectantes. praeterea ea quae de *ferientium* forma dicuntur, in eodem titulo extant, in quo de *ferienteis* accusatiui forma disseritur, quem Plinianum esse supra diximus. Deinde exempla, quae *radicium* formae exhibentur, e Plinio hausta esse ostendunt ea, quae Plinius s. t. *ceruicium* exponit; *ciuitatium* titulum eius esse ex eo adparet, quod in eo decimus liber Cornutiani in Vergilium commentarii laudatur: is enim in tota Charisi arte praeterea semel solum extat s. t. *Didun* qui teste Romano Plinianus est. Simili modo *panium* titulum ei adscribas, primum quia in eo Verri et Caesaris doctrinae conparantur sicut sub *diligente* titulo qui Plinianus est; deinde quod omnes ei tituli in quibus Caesaris librorum mentio fit, e Plinio translati uidentur; quod paucis uerbis demonstrare liceat. Caesaris nomen his locis extat: 119, 5 s. t. *animal;* 122, 14 *aplustre;* 122, 16 *de nominibus in ar finitis;* 122, 30 *amni;* 133, 18 *iubare;* 130, 6 *fagus;* 135, 23 *lacer;* 141, 24 *partum;* 141, 20 *panium;* 143, 33 *siremps*; 145, 1 *turbo;* 126, 10 *diligente.* quorum in ultimo epistolae ad Ciceronem, in ceteris libri de analogia laudantur; in

illo Plini nomen a Romano adfertur eodemque modo inter undecim ceteros in his septem: *animal*) aplustre 'de nom. in ar finitis' amni iubare partum turbo* Plini nomen additur. Caesaris memoriam s. t. *fagus* factam esse a Plinio, iam supra monuimus; *lacer* titulum Plinio adscribam, quod in eo Valgi sententia quaedam profertur, qui pag. 143, 25 s. t. *Saturnalium* in Plini uerbis conmemoratur. Ceterum in illo loco Plini ipsum nomen restituendum esse uidetur. Cum enim in codice haec extent: 'quod ita dici . . . . Caesar de analogia lib. II nec n. et Valgius de reb. per epistulā q̄s. . . . . utant' ea quae H. Keilius scripsit 'quod ita dici debere et Caesar de analog. l. II nec non et Valgius de rebus per epistulam quaesitis disputant' non placent, quia duplex *et* illud *nec non* etiam insuper addito superuacaneum uidetur, praesertim in Romani commentario qui si quid uideo nusquam alias duo nomina conparans tam fortibus coniunctionibus usus est. Quapropter ueri simillumum uidetur mihi Romanum haec scripsisse: 'quod ita dici Plinius et Caesar nec non et Valgius de rebus per epistulam quaesitis disputant.'**) Atque cum hoc modo constet, decem inter duodecim titulos in quibus Caesaris mentio fit, a Plinio profectos esse, undecimum *panium* et duodecimum *sirempse* Plinio Romanum debere nemo negabit, praesertim cum *panium* titulus inter *partum* et *pacium* titulos positus sit, qui Pliniani sunt et ad eandem quaestionem de genetiui pluralis finitione pertinent.

---

*) Miras in hoc titulo obserues turbas: ea enim quae ab initio posita sunt uerba ad ablatiuom singularem, ea quae secuntur ad nominatiuom eiusdem numeri pertinent Pliniique exhibent sententiam. Sequitur denique Caesaris de *ablatiuo* sing. doctrina. Hanc uero e Plinio sumptam esse a Romano inde adparet, quod ea ad *aplustre* titulum respicit, quem Plinio deberi Romani testimonio constat.

**) Vngerus de Valgi Rufi poemat. pag. 80 coniecit, omnia Valgi exempla apud Charisium exhibita e Plinio hausta esse; cfr. 143, 25. 102, 10 s. t. *lactis*, 108, 7. 28. Atque primum quod adtinet locum, recte eum iudicasse dubium non est; alterum e Plinio haustum esse, suadet id argumentum, quod in eo titulo pag. 102, 10 Trogi de animalibus libri laudantur, quorum in Charisio mentio non fit uno titulo *murum* excepto (pag. 137, 10) qui Plinianus est: de tertio et quarto certi quidquam eruere mihi non contigit.

Restat ut de *felicium* et *turum*, titulis disseram: quorum prior sine ulla dubitatione non est Plinianus, quippe qui a regula ab illo statuta abhorreat; de altero dubitare possis, sed quoniam argumento certo destituti sumus, Plini relliquiis eum non inserendum esse censeo.

Plinium cum de genetiuo casu pluralis numeri exponeret, de eis quoque nominibus disseruisse, de quibus utrum in *rum* an in *um* terminandae essent, dubitabatur, hi docent tituli: *fabrum glossemata Saturnalium*; eandem praeterea quaestionem respiciunt hi: *duum digitum poematorum uectigaliorum*, quorum primus a Plinio non profectus est sed Helenio Acroni adscribendus uidetur, quem de *duo* et *ambo* nominibus pluribus uerbis disputasse ex *ambos* et *duo* titulis pag. 119, 9—120, 3 et 126, 13—19 extantibus adparet;*) ceteri uero Pliniani sunt existumandi: alter enim arctissume cum eo, qui pag. 56, 5—7 (cfr. Keili 'addenda') extat, cohaeret neque ueri simile est, Plinium, quem de eis primae declinationis nominibus quae genetiuom casum pluralis numeri in *um* formant, non in *rum*, disseruisse constat, qui praeterea alias Varronianae dictionis diligentissumus censor est, Varronianam *digitum* formam silentio praeteriisse. Idem argumentum ualet in *poematorum***) titulum, quem e Plinio exscripsisse Romanum id quoque suadet quod in eo Varronis de lingua latina ad Ciceronem libri conmemorantur, quos in XVII capite praeterea his locis pag. 139, 15 s. t. *oxo*, pag. 131, 17 s. t. *git* et bis pag. 142, 20. 21 ***) citat grammaticus Plini auctoritatem laudans. Eodem denique modo *uectigaliorum* titulum Plinio

---

*) Ni fallor etiam *duum* titulus qui pag. 127, 3—7 scriptus est eidem Acroni adtribuendus est, de quo alio loco disseram: ea uero sententia si conprobata erit, de tempore quo Helenius uixerit, certissumum ferri poterit iudicium. Cfr. ea, quae supra de eo exposui.

**) Caueas ne putes, eas quae pag. 56, 12—17 et s. titulis *aenigmatis glossematis poematorum* Varronis sententiae proferuntur, sibi non respondere, qua de re alio loco disseram.

***) Vtrumque Varronianae dictionis exemplum Plinio debet Romanus: alteri uero solum illud 'laudat Plinius' addidit propter singularem eius exempli rationem.

adscribo, quod in eo uerba Rutili eeferuntur, cuius memoria alias in Plinianis titulis fit: cfr. 125, 11. 120, 17. 139, 18. 130, 18.*)

Vt finem faciam in titulis qui in XVII capite Pliniani uideantur enumerandis, ei, in quibus de nominibus in *er* non in *is* in casu nominatiuo terminandis disseritur Plinio adtribuendi sunt: sunt autem hice: *imber lacer later* quorum in primo Plinius nominatur, alterum eiusdem esse iam supra diximus, tertium ei adscribo quod hunc praecedit, eandemque quam is exhibet regulam.

In sexto et decimo capite uno solum loco Plinius conmemoratur, in quo (pag. 114, 2) non *alacer* sed *alacris* nominatiuom sing. pronuntiandum esse praescripsisse dicitur: atque in hoc quoque loco sextus dubii sermonis liber laudatur. Debet autem eius memoriam Charisius Romano sicut omnes quas in primo libro seruauit Plini relliquias. —

Praeterea in XV solum libri I capite Plini mentio fit hisce locis:

pag. 56, 5 s. t. *amphorum* (cfr. Keili 'Addenda')
„ 61, 7 s. t. *mare*
„ 53, 17 s. t. *schema*
„ 77, 8 s. t. *balteus*
„ 79, 2 s. t. *Lucili*
„ 85, 9 s. t. *gibber*
„ 88, 16 s. t. *uertex*
„ 105, 20 s. t. *pampinus*

quorum in his pag. 53, 17 et 56, 5 liber sextus nominatim adfertur; ex eodem libro ea quoque quae pag. 61, 7 s. t. *mare* extant, hausta esse adparet inde, quod eadem in capite XVII pag. 137, 12—20 leguntur atque ad nominis eius declinationem pertinent; easdem ob caussas eum titulum, qui pag. 78, 4—79, 5 de genetiui *Lucilius Aemilius* nominum forma scriptus est, sexto libro adtribuas, quamquam in codice quintus liber laudatur**); libra-

*) Hunc quoque *familiare* titulum Plinio esse adtribuendum, quamuis eius nomen in eo non legatur ex eis quae supra de dubiis ablatiui s. formis diximus, adparet.

**) Emendationi nostrae id quoque fauet quod codicis scriptura hoc in titulo alias mendosa est: extant enim in illo libro haec: 'et *unius* qq. dubii sermonis. V. adicit.'

riorum enim errore pro 'VI' numerum 'V' scriptum esse ostendit *Aurelii* titulus XVII capitis pag. 122, 6. 7. Atque cum hoc quem emendauimus loco excepto, nullus Plinianus titulus extet, in quo alius quam sextus dubii sermonis liber laudetur, ceteros *gibber balteus uortex pampinus* titulos quoque ei libro adscribamus necesse uidetur: quamquam enim ei ad argumentum a ceteris diuersum spectare uidentur, tamen eis in sexto libro locum fuisse posse hi *oscen* pag. 139, 11. 12 *laterale* pag. 135, 13—16, *aqualium* pag. 118, 33 extantes demonstrant tituli.*)

Praeter titulos supra conmemoratos alias quoque in capite XV Plinianas contineri obseruationes ex eo adparet, quod haud paucis locis eadem scripta sunt, quae in XVII capite sub Plini nomine exhibentur. Praeterea autem duo maxime sunt tituli, in quibus eius librorum uestigia repperi, qui pag. 106 de *Albani* et *Albenses* nominum discrimine et de *sal* nominis genere scripti extant: faciunt enim cum eis, quae in fragmento 'incerti grammatici de nomine et pronomine' apud Endlicherum pag. 134 et in Pompei commentario in Donati artem pag. 108 Plini auctoritate exhibita explicantur. Quae si non omni ex parte cum eis, quae apud Charisium scripta sunt, conspirant, eo argumento excusantur, quod Charisius Romanum in XV capite non ad uerbum exscripsit neque Romanus ipse uerba Plini reddidit, idemque de Pompeio iudicium rectissume fit a Nipperdeio in adnotatione ad Caesaris fragmentum quoddam (pag. 753). Cum autem et Romani et Charisi industra ea, quae ille ex Plini libro mutuatus est, tali modo permutata sunt, doctrinae eius in XV capite uestigia tam leuia sunt, ut equidem eos qui praeter supra conmemoratos titulos Pliniani esse uidentur, pro Plinianis uenderenon audeam.

Atque haec sunt, quae de Plini relliquiis a Charisio seruatis mihi enucleare contigit. De eis, quae ab aliis grammaticis traditi sunt, atque de dubii sermonis librorum partitione Plinianoque consilio altera in particula disseram. Ut autem iam hoc

*) Ea quae de *clipeus* et *clipeum* formis pag. 77, 20 explicantur, Plini esse coniecit Fabricius; refutatur uero hic eo, quod Plinius h. n. libr. XXXV, 3. 4 doctrinam ab ea, quae illo loco proponitur, prorsus diuersum sequitur.

loco quas rationes Plinius in libris grammaticis illis componendis secutus sit, obiter commemorem, liceat hanc dissertatiunculam eiusdem h. n. praefationis unde exorsi sumus uerbis finire, quae apertissume quo consilio ille usus sit demonstrant:

'Res ardua uetustis nouitatem dare, nouis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus uero naturam et naturae suae omnia. Nobis itaque etiam non adsecutis uoluisse abunde pulcrum atque magnificum est. Equidem ita sentio, peculiarem in studiis causam eorum esse qui difficultatibus uictis utilitatem iuuandi praetulerint gratiae placendi idque iam et in aliis operibus ipse feci'.

ALFREDI SCHOTTMVELLERI VITA

Natus sum Berolini ante diem decimum Kal. Iun. anni CIↃIↃCCCXXXIIII patre Adolpho Muellero qui nomine mutato nunc Schottmueller adpellatur, matre Henrietta de gente Rockenstein. Fidei addictus sum euangelicae. Litterarum primordiis inbutus ab optumo patre atque ab E. H. Schmidtio praeceptore doctissumo, gymnasium adii Fridericium Guilelmium quod floret directore F. Rankio; mox inter alumnos scholae Portensis receptus per sex annos egregia 'almae matris' magistrorumque praestantissumorum beneuolentia usus sum, e quibus C. Kirchneri C. Iacobi C. Keili C. Corsseni disciplinae plurima me debere lubenter confiteor; gratissuma memoria C. Steinhartum colo tutorem sapientissumum et alterum patrem. Ab anno inde LIII quoniam Berolinensis uniuersitatis ciuibus adscriptus philologiae et theologiae operam daturus eram, scholas frequentaui uirorum doctissumorum I. Bekkeri Boeckhi Gruppi Haupti Lehnerdti Straussi Waageni. Ceterum sacris studiis mox abdicaui. Duobus annis post denique quod dudum optaueram euenit, ut Bonnam migrare mihi liceret totumque me dedere studiis philologicis. Per triennium prodocentes audiui Buechelerum

Dahlmannum Iahnium Loebellium Monnardum Ritschelium Welckerum, quibus uiris omnibus gratia sago quam maxumas. Prae ceteris autem colendus mihi est Fridericus Ritschelius qui, ut alia taceam, et bibliothecae adsistentem me reddidit et suaui consuetudine atque adhortatione insigniter de studiis meis philologicis meritus est. Eiusdem Ritscheli et Welckeri beneuolentia in seminarium philologicum receptus sum, cuius socius ordinarius fui per duos annos et dimidium, senior per annum.

SENTENTIAE CONTROVERSAE

I Tacit. Agricol. cap. 30 scribas:

'Nos terrarum ac libertatis extremos recessus ipse ac sinus fama in hunc diem defendit.' —

II Pliniana uerba h. n. l. VII § 2 Sill. sic restituo:

'Hominem tantum nudum et in nuda humo natali die abicit ad uagitus statim et ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrimas. Et hac protinus uitae principio, at hercule risus procax ille' e. q. s.

III Apud Caecilium Plinium l. III ep. VIIII § 5 scribas:

'Ille accusationem uel fortuita uel uoluntaria morte praeuertit. Non fuit mors eius infamis, ambigua tamen.'

IIII Batrachomyomachiae uersus 267. 296. 297 Baum. eiciendi sunt.

V Quae de Germanorum agricultura C. Iulius Caesar et Cornelius Tacitus diuersa produnt, e uitae conditionibus per saeculum permutatis explicanda sunt.

VI Danai fabula historiae ansam non praebet.

VII Ei qui Vediouis nomen numenque secundum Ouidium aut Macrobium exponunt, contra grammaticam peccant.

VIII Philologia unicum artis historicae fundamen est.

VIIII Fridericus Magnus litterarum Teutonicarum renascentium auctor fuit, Lessingius magister. —

[illegible]